

Samfundet för visforskning/Svenskt visarkiv

SVENSKA

VALLVISOR OCH HORNLÅTAR,

MED NORSKA ARTFÖRÄNDRINGAR;

UTGIFNA AF

RICHARD DYBECK.

STOCKHOLM 1974

BOK OCH BILD

**SVENSKT VISARKIVS
BIBLIOTEK**

25264

Dybecks övriga publikationer innehållande folkmusikaliskt material

- Runa. En skrift för fäderneslandets fornvänner, 1842—43.
Runa. Antiquarisk tidskrift, 1844—45.
Runa. Svenska forn-samlingar, 1847—48.
Runa. Läsning för fäderneslandets fornvänner, 1849—50.
Runa. En skrift för Nordens fornvänner, 1865—76.
Svenska folkmelodier, 1853—56.
Svenska gång-låtar, u. å.
Svenska visor, 1847—48.

Efterskrift av Märta Ramsten

© Samfundet för visforskning, Bok och Bild 1974
Falun Nya Boktryckeri AB 1974
ISBN 91-7020-030-0

VALLVISOR.

En blick i Vallskogen.

(Några ord ur en utförligare afhandling).

I alla de delar af vårt land, der en skymt af ett fordet herdelif ännu är kvar — och dessa äro just de, der sägner minst förbleknat eller urartat — lefver ännu ett minne af en forntida folkstam, som närt sig af boskapsskötsel. Det är dess beröring med en annan, sednare och i hyfsning öfverträffande, folkstam (kanske den närvarande), som sägner uppfattat, och om tiden för dess tillvaro har den, såsom vanligt, föga mer att säga. Nu, ehuruval dessa sägner äro för många, för vidt spridda och, fastän i hufvudsaken sammanstående, likväl för mycket skilda i omständigheter, för sanna uttryck af de olika hemorternas mångahanda förhållanden, nu eller förr, för att kunna anses hafva uppstått af intet, för att kunna i allo betagas vitsord, är det likväl alldeles icke för att med dem söka något bevisa, som jag här utan urval anför några från spridda orter af landet; på sin höjd vore min afsigt, att med dem sätta läsaren i tillfälle att pröfva — att antaga eller — förkasta. Men enär de hithörande muntliga öfverlemningar, hvilka redan upptecknats, vida öfverstiga det antal, som här kan meddelas, ligger icke ens detta i min beräkning, utan erbjuder jag dem blott och bart såsom en underhållande läsning jemte visorna, med hvilka de i allt fall äga åtminstone det gemensamt, att tillhöra folket, ja, att vara folkpoesi.

I forna tider, då de så kallade *Vettarne* eller *Jordbyggarne* voro stadde på sina flyttningar, hafva de under en sådan flyttning med sin betydliga boskapshjord, från Halåsberget i Lith till Rismyrbacken i Häggenås Socken (Norrländ), stadnat och hvilat öfver natten ungefär på halfva vägen, uti ett fähus i Nordanåsens by. — Vid uppbrottet derifrån kvarlemnade de en ko i fähuset, hvilken likväl husets matmoder fann för godt att utsläppa. Dervid inställde sig en liten qvinna och yttrade, att kon vore ämnad till betalning för godt hviloställe och vänligt bemötande. Matmodren ville dock icke mottaga vedergällningen.

En man var en gång i Spjutmo (Mora socken af Dalarna) på en änge-slog nedåt elfven. Under det han arbetade på ängen, fick han höra en mängd skällor, och upptäckte i detsamma en myckenhet stora, feta kreatur af åtskilliga slag, hvilka kommo tågande öfver hans slog. Såsom han tyckte, uppåto och nedtrampade de allt gräs, hvarföre han försökte att bortmota driften, och hvarvid han i vreden svor och dundrade, men hvilket icke halfp. Innan kort fick han likväl se, att från andra sidan af elfven kommo båtar, hvari kreaturen öfverfördes till motsatt strand, det han med förundran betraktade. Sedan kreaturen blifvit öfverförda, vände han sig åter sorgsen om, för att bese sin slog, då till sin stora förvåning han fann gräset derpå fullkomligen orördt och oskadadt. Han kunde nu förstå, att det varit *Råanden*, som drifvit sina kreatur i vall.

I en gård i Westanfors socken och Åvestbo by (Westmanland), benämnd Vallen, var en, som hade en svart ko. Ett troll (eller såsom det der kallas Berggvinna) hade vidtalt en gumma, som gick till hagen med kon, att hon skulle få densamma, och lofvade henne i stället två svarta getter. Man hörde henne ropa i berget: "din svarta

ko, mina två svarta getter!" — En afton skall gumman svarat, att det skulle så ske, utan att likväl hafva någon mening dermed. En morgon stodo ock i fåhuset två getter i stället för den svarta kon.

I Änimskog socken på Lund ägor (Dalsland), vid den dal, som i söder begränsar sjön Änimmen, är en bergshåla, kallad *jättestöfan*. Der bodde fordom en jätte, hvilken hade många *kråk*, dem han om nätterna utsläppte på bete. Der hördes då alltid bjällor både finare och gröfre, samt skall af vallhundar. Folket klagade om höstarna öfver den knappa höfångsten, men jätten lagade så, att de vid jultiden alltid hade tre lass hö för hvarje lass de inbergat.

Allmogen tror, att en jätte — ägare till mycken boskap — har sitt tillhåll i berget Lintorpsåsen i Dalsland. Han säges valla sin boskap på närliggande ängar, och emot qvällarna hemlocka dem sålunda: "*Ko-syta barna! Venneboga, Blomstra, Lövelia, Sommerskrid, Guldkrana, och Guldkrans!*"

Ett berg på Hultås ägor, i Bohus län, befolkas af sagan med en jätte, som tros beta sina hjordar på den nedanför liggande ängen, hvilket uppgifves såsom orsak hvarföre det der växande höet är så magert *).

I den så kallade *Kyrkhögen* i Snarestad socken och Skåne skola i forna tider bott troll, hvilka haft boskap gångande på betet tillsammans med byfolkets, äfvensom de begagnat gemensam *Renneherde*. När det tillkom trollen att hålla Renneherde, gick byens herde och klappade på högen, sägande: "Suäcka! du skall hålla Renneherde i dag!" Och strax kom ut *som* en svart hund; och när byherden skulle hafva sin ut-nestning eller lön, blefvo penningarna lagda på en sten i kyrkomuren. (Denna sägen är upptecknad år 1691).

Mellan Björka och Spjutmo fåbodar i Mora socken af Dalarna är ett ställe, som i allmogens tro är ganska märkvärdigt. Vägen emellan dessa fåbodar ($\frac{1}{2}$ mil lång) löper för det mesta nästan aldeles utmed elfven. Å andra sidan är en dyster skog. På ett ställe vid vägen skjuter en stenhäll ut i elfven, hvilken håll, vid lågt vatten är synlig. På, eller invid, den är en större sten, å hvilken, såsom allmogen berättar, *Räanden* sitter en gång årligen, nemligen hvarje vår, för att falla dom öfver hvilka kyner (kreatur) skola under sommaren blifva odjurens rof.

Våra äldsta urkunder lemna väl inga närmare efterrättelser om boskapsskötseln, men tala likväl för dess ålder. Sålunda har redan Havamal sig bekant, att "Fåhjorden vet när hem den skall gå från betet". Likaledes känner den Getskötseln. Rigsmal omtalar, att trälarnas sysla var, bland annat, att sköta svin och vattna getter. Forn-sagorna hafva i öfrigt oändeligen mycket att språka om Boskapsskötseln och Herdelifvet, i hvilket sednare de esomoftast veta inflåta äfventyr och under, som nästan öfverblomma hvad här vore att anföra deraf. Likaledes Saxo. Då Adamus Bremensis omtalar, att de högbornaste hos våra förfäder lefde såsom herdar och af handaslögder, kan dermed troligen inga off-gamla tider afses. I öfrigt vidröres herdelefnaden tidt och ofta i Medeltidens qväden, lekar och folkvisor, af hvilka sistnämnde en, såsom i åtskilligt upplysande, här följer:

*) Pastor Holmberg anmärker i sin Bohusläns Historia och Beskrifning, i anledning af denna sägen: "Det är märkligt, att uti den Bohuslänska folksagan skildras alltid jättarne såsom ägaunda stora boskapshjordar"; samt omtalar på ett annat ställe, att jättarnas kreatur uppgifvas vara till färgen *brandade*. — I andra orter af vårt land sägas de vara hvita; i andra åter svarta.

1.

Det går en getpiga i heden och sång,
 Herren min!
 Hon väcker upp kungen i höga lofts sval.
 Om sommaren,
 När alla små foglar de sjunga så väl!

2.

Och kungen han sade till småsvenner så:
 Hvem är det som på Guldharpan slår?

3.

Och ingen är det som på guldharpan slår,
 Det är en getepiga med getterna går.

4.

Och kungen han talte till småsvenner så:
 Ni bed den getpigan allt in för mig gå!

5.

Hör du getpiga hvad jag säga må,
 I dag skall du in för konungen gå.

6.

Och huru kan jag in för konungen gå,
 Med blaggarn till kläder och valmar uppå?

7.

Getpigan hon geck uppför höga lofts bro,
 Med gete-raggs strumpor och bockskinns skor.

8.

Getpigan in för konungen steg,
 Och konungen henne med ögonen neg.

9.

Och hör du, getpiga, hvad jag säger dig,
 I dag skall du sjunga en visa för mig!

10.

En visa skall du sjunga för mig,
 Det rödaste guld det gifver jag dig!

11.

Hon sjunger den ena, hon sjunger de två,
 Och konungen dansa' och hela hans hof.

12.

Hon sjunger den ena, hon sjunger de fem,
 Och kungen han dansa' och alla hans hofmän.

13.

Och kungen tog getpigan och satte på sitt knä,
 Han gaf'na guldringar och fästninga fa.

14.

Och kungen tog getpigan i sin famn,
Han gaf'na guldkrone och drottninge namn.

15.

Och jungfrur och fruar de ledo stor qvida,
Att getpigan sofver vid konungens sida.

16.

Och jungfrur och fruar de ledo stor harm,
Herren min,
Att getpigan sofver på konungens arm.
Om sommaren,
När alla små foglar de sjunga så väl!

Då jag emedlertid nu går att närmare taga ämnet i betraktande, och dervid kommer att vidröra tvenne hithörande högtidligheter, hvaraf ännu i dag spår kvarstå, tror jag att i dessas beskaffenhet ett icke alldeles förkastligt intyg om boskapsskötselns höga ålder i vårt land skulle kunna vinnas. Jag sade, att af dessa festligheter endast spår kvarstå. Jag kommer här icke ens att teckna dessa fullständigt, och vågar således icke underställa ämnet de lärdas granskning.

I början af Maji månad infaller vanligen den tid, då boskapen första gången föres på bete. Skrock och vidskepliga plägseder äro med denna åtgärd ännu allestädes för-
enade. I några få aflägsnare orter bilda de ännu i dag ett festligt helt. Redan Valborgmässaftonen flammar på bergen och höjderna festelden, och på den vidd den belyser, tros odjuren icke kunna under sommaren skada boskapen. Likaledes ljuda då och de påföljande dagarna vallhorn och lurar, dermed man tror sig för hela sommaren bortskräma odjuren. Om de första dagarna af månaden häraf fått namnet *Lödderdagar* eller *Ludderdagar*, det de ännu mångenstädes behålla, lemnas derhän.

De första kreatur, dem bonden öfverlemnar åt den späda vårgrönskan, äro fåren. Så säger det gamla ordspråket:

Sädesärlan,
Fåreskällan,
Stensqvettan,
Sädesskäppan,
Följas åt.

De få framför allt nu icke lockas med ropet: *får*, ty derpå följer vantrefnad och annat ondt. Då fåret kunde tala, sade det till menniskan:

Kallar du mig *Söa*,
Så skall jag dig kläda och föda;
Kallar du mig *Får*,
Skall du ej få ett ull-hår.

Sednare utföres hornboskapen. I delar af Wermland, Dalsland och Bohuslän äger vid detta tillfället en festlighet rum, som kallas *Köra middag*. Sedan hölingen (vallhjonet) begifvit sig till skogen med boskapen (han medhafver då den bästa matsäck huset kan åstadkomma), bindes en krans af blomster, hvilken sättes på den ena stolpen

vid den närmast byn varande grinden, hvilken hölingen skall genomgå tillika med kreaturen, då han denna dag, mot vanligheten, *middagstiden* kör hem dem. Emedertid och sedan hölingen på bästa vis utsirat boskapens horn med blomsterkransar, förskaffar han sig en ung rönn, och när han middagstiden anländer till byn med boskapen, tager han kransen af grindstolpen och sätter den i toppen af rönnen, håller denna med båda händerna framför sig, och tågar så framför boskapen in i byn, der folket är honom till mötes, samt in i ladugården, dit både folk och boskap följa, hvarefter, sedan boskapen trädt i båsen, hölingen går ut genom gaveldörren och sätter rönnen med kransen i stacken, der de qvarstå under hela valltiden. Härefter bindes för första gången det året bjällan (skällan) på bjällekon, och om ungkreatur finnas, som förut icke fått namn, slår man med en vidja af rönn tre slag öfver deras ryggar, dervid namnet utropas. Boskapen undfägnas nu med middag af det kosteligaste foder, och äfven husfolket intager denna dag sin middagsmåltid i ladugårdssvalen. Efter middagen föres boskapen åter på bete. — Med många skiljaktigheter begås i öfrigt denna fest på skilda orter *). I synnerhet tillkomma en mängd vidskepliga bruk, som i gemen gå ut på att för hela sommaren skydda boskapen för ondt, särdeles för odjuren. På första vallgångsdagen hör man i aflägsnare orter det underbara och kraftiga *Qveckhornet* (se Ordförkl.), som är ett slags vallhorn, ljuda. För detta säges både Björn och Varg fly till aflägsnaste ödemarker.

Jag nämnde björn och varg. Vallhjonen nämna dem icke i namn af frugtan att de då skada hjorden. Så sade vargen, då han kunde tala:

Kallar du mig varg,
Så blir jag dig arg;
Kallar du mig af guld,
Så blir jag dig huld.

Oändeligen många äro derföre de smeknamn, hvarmed dessa båda odjur af allmogen helsas. De vanligare namnen på björnen äro:

<i>Naskus</i> , Norrl.	<i>Gullfotar</i> , Österg.
<i>Gubben</i> , Allm.	<i>Fyrfotar</i> , Allm.
<i>Gammeln</i> , Allm.	<i>Pasker</i> , Werml.
<i>Storfar</i> , Allm.	<i>Myrtus</i> , Jemtl.
<i>Nalle</i> , Westmanl.	<i>Myrtafsar</i> , se Ordförkl.
<i>Tolf Man Stark</i> , Dalarna.	<i>Bjännnussen</i> , Jemtl.
<i>Naskjen</i> , Helsingl.	<i>Enaskjen</i> , Norrl.

Vargens allmänna namn äro dessa:

<i>Gullfot</i> , Westerg.	<i>Tassar</i> , Westerg.
<i>Gråtasse</i> , Skåne.	<i>Tussar</i> , Westerg.
<i>Grå</i> , Westerg.	<i>Pjaska</i> , Södermanl. (?)
<i>Gråbenar</i> , Allm.	<i>Råmpor</i> , Helsingl.

*) I Nordals Härad kallas denna plägsed *Mjölka middag*, och iakttages med någon skiljaktighet. Christi Himmelsfärdsdag eller ock Pingstdagen köra vallhjonen hem boskapen, för att första gången på året "mjölkas middag", och medhafva en rönn, beprydd med blommor och kransar, som sättes i stacken. På botten af mjölkstäfvan läggas Hvitsippor, Kabbelök och kokta ägg, hvarefter alla korna mjölkas. När detta skett, utdelas blomstren bland boskapen att atas, och vallhjonen erbjälla äggen, hvilka de förtära i ladugården. — Äfven i skogstrakterna af Blekinge, och sannolikt flestades, äro drag öfrige af denna plägsed.

Gråryggen, Norrl.

Gråbusar, Helsingl.

De grå, Norrl.

Gullben, Österg.

Gulltand, Österg.

Busen, Allm.

Skrågg, Jemtl.

Wassa, Ångersl.

Basse, Ångermanl.

Tysten, Westerg.

Kusen, Allm.

Fulingen, Allm.

Odjuren och striden med dem är, för att så säga, den onda "principen" i det eljest fredliga herdelifvet. Derföre förmodar jag, att hvad af ofvanstående benämningar och det lilla, jag om dem sagt, kunde slutas, här vore på sin plats. En icke ovanlig uppståndelse vid ett besök af odjur målas i följande lilla Jemtlandska visa, hvars melodi äfven borde anföras, såsom mästerligt uttryckande Jemtlandska folklynnnet. Visan lyder sålunda:

Streke, kjyt å skynnan däck fort!

Stårschan käöuk i barjån;

Ant'en ä' nu Bjäntussen löäus,

Ell' ha' dämm sjätt värin;

Kjäre hjähtans! väan så frak

Å' komman ä' fähljan mä sta,

I märke skä dä få File!

Inskränkande mig till den upplysning, att ordet *Stårschan*, som i allmänhet be-tecknar: flickorna, pigorna, på detta stället bemärker vallhjonen, samt *Bjäntussen*: björnen, lemna jag för denna gång visan oförklarad. Flere dylika af likartadt innehåll förekomma i de nordliga landskaperna.

Vilja vi nu se huru det egentligen har sig med herdelifvet, måste vi begifva oss till Sätters, till Fäbodarna. De äro nu mer att finna blott i de nordliga delarna af landet. Söder om Dalarna träffas de icke. Men hvilket vidt fält öppnar sig icke här för ögat! Ett helt Säterlif! I sanning, det innefattar mer än mången tror. Derföre: jag kan icke, jag vågar icke närmare betrakta det, men ställer mig på afstånd och omtalar det lilla min matta blick, mitt öra förmått uppfatta. Jag håller mig härvid förnämligast till Westerbotten, Jemtland och Dalarna.

Sedan boskapen, efter vårens inträdande, omkring fjorton dagar vallats hemma vid Bolbyn, föres den till fäbodarna, hvilka, belägna i fjelltrakterna, under tiden hunnit blifva tjenliga till bete. På några orter förena flere grannar sin boskap till en hjord, och låta två eller tre vallpigor, hvilka i Jemtland kallas *Bu-täucher*, *buföra* den. Fäbokullorna äro för sommaren utrustade med bälte, väska, samt ganska egen kläde-drägt, hvilken på skilda orter är mycket olika. I Jemtland bär hon en kort tröja, *Stutt-strompan* (kortstrumporna, d. v. s. strumpben, som räcker från knäet till fotknölen), *Forfotta* (fotstrumpan, afklippt från den förra), samt *träskorna* o. s. v. — Tåget till fäbodarna sker på det sätt, att man drifver hjorden framför sig åt det håll, dit man ämnar sig, utan att följa några vägar. En går före och lockar; andra följa efter och fösa på. Då vägen ofta är fem till åtta mil lång, och vallflickorna bära på sina ryggar, utom annat, rätt tunga *Mesar* (Dal. *Mjäss*), korgar, innehållande åtskilliga förnödenheter, kan man väl tänka att vandringsdagarna icke förflyta utan svett och möda. Och under tiden ljuda likväl från fjell till fjell glada sånger, tonar den muntra Spälapipan och det underbara fingerhornet. Också hafva de nu ofta någon "unggosse" i sällskap.

Vid Fäbodvallen se vi antingen en stuga, försedd med spis och fönster, eller ock ett *Störis*, som väl är upptimradt af stockar, men hvars tak består af granbark, och i hvars midt är en stor öppning, under hvilken ses några sammanförda stenar, tjänande till eldstad. På dessa stenar hvilat kitteln, eller ock hänger denna på en så kallad *Måg*, hvilken är fastsatt vid de bjelkar, som ligga under taket. Här kokas mångahanda läckerheter, såsom: Misssmör, Hvitmoso (Hvitmossa, som flyter upp ur ostvaslan), Kesmus m. m. — De öfriga husen äro: Källarèn med sin svale, samt sjelfva Föuse, utan bås.

Klockan fem — på några ställen kl. sex — på morgonen äro vallhjonerna ute med boskapen. Jag skall alls icke bjuda till att teckna en sådan morgon i en Norrländsk vallskog. Någon gång hafva de skogsmarken indelad i vissa skiften eller lotter (Jemtl. *lout*, *läut*), ofta fyra till antalet, efter väderstrecken. Vid middagen, då kreaturen ätit sig mätta, lockas de till hvilostället för att hvila och idissla. Här uppgöres en stor eld, och vallhjonerna taga någon förtäring, hvarefter det åter bär af till skogs. Den nedgående solen, eller, om den skymmes af moln, getens *långaktiga* öga, manar ändtligen till hemfärd. Äfven denna har sina ljufligheter, till och med för de stinda och nöjda kreaturen. Men intet är härligare än aftonsångerna i vallskogen!

En gammal författare säger: Vallkullorna lefva i fäbodarna likasom i ett jordiskt paradis, uppfyllt icke allenast med vackra och behagliga utsigter, utan ock med skön lukt af färskt löf på golfvet hvar dag, allenast de orka med att skaffa det hem med sig ifrån skogen. Det sker ock nästan hvar dag. Och må ingen hälsas för godt vallhjon, som intet hafver sin skräppa eller kuns full med *löf*, *länkar* eller *tråliar*, *vidjor* och *tunder*, *qvastar*, *vispar* och *gravviskor*, samt *fnöstickor*, när hon kommer hem med sin boskap ifrån skogen, om hon intet hafver spånad eller stickning och bandväfning med sig, som ock mycket gångbart är. Hvad grönt gräs hon eljest kan öfverkomma, som hon vet vara älskadt, skonar hon intet, utan bjuder thet samma med all flit och allvarlig upprigtighet göra följe med sig hem, ther hon väl vet med all försigtighet at berbergerat.

Några mindre festligheter förekomma väl åtskilligstades under sjelfva sommaren, såsom, då enligt det gamla talesättet bland allmogen i Norrland:

När löfskogen lyser till by,

Skall boskapen mjölkas i try,

boskapen mjölkas tre gånger om dagen, o. s. v.; men de förbigås här.

Den andra af de två större festligheter, hvilka häröfvan nämndes, infaller näst före valltidens slut. Ännu återstår märkbara spår deraf. Festligheten anställes på Michaelsmessafest. Prof. Ihre yttrar sig derom i en Akademisk Afhandling sålunda: "Från ett hedniskt offerbruk härflyter tvifvelsutan seden, att vallhjon, då de om morgnarna gå bort, och om aftnarna återvända hem, sammankasta bränsle till en hög, hvilken hög de sedermera Michaelsmessafest antända". — Seden att tända eldar denna afton iakttages nu mer blott af vallhjon och annat tjenstfolk i några delar af Westerbotten, men på flere andra orter inom landet förehafvas denna afton spridda bruk *), hvilka mer eller mindre tydligt peka på en forntida, nu försvunnen, festlighet för

*) Såsom i många trakter af Norrland, der, på aftonen, eller sjelfva Michelsm. dagen (äfven om snöfallit), något foder slås och blandas bland det redan inbergade, som deraf tros blifva under påföljande vintereu helsosamt och drygt. (Past. Edlunds meddelande).

vallhjonen. En gammal visa, som denna afton sjunges af tjenstfolk i allmänhet, torde i medlersta och södra Sverige vara den märkligaste kvarlevan af festen.

Oändligen mycket vore att tillägga. Jag lemnar det åt andra.

Sången i vallskogen borde likväl något vidröras. Jag sade för några år sedan, att Vallvisan är *sången i skogen*. Om jag nu ock säger, att hon är *skogen i sången*, så vet jag visst, att detta är allt hvad *jag* någonsin skulle kunna utan flärd säga om henne. Min tanke är, att de tonuttryck, hvilka allmogen och, efter den, äfven jag här benämner Hornlåtar, innefatta grundtonen först till Vallvisorna, som deraf omedelbart utbildats, och sedan till allt hvad svensk folkmusik heter. "Skogen diktat dem" skref nyligen en infödd Norrländning till mig. Och han har rätt. Märkvärdigt, att till och med de oskälliga kreaturen lyssna till och tyckas veta att skilja mellan dessa låtar, hvilka äro långt flere än de här upptagna, samt hvar för sig hafva en viss bestämmelse, hvilken, så otroligt det än må synas, den vallande boskapen sålunda vet att på sitt sätt uppfatta. Samme Norrlänning, hvars ord jag nyss anförde, må äfven här tala. "Köukningarna och Locklåtar äro", säger han, "högst skiljaktiga — olika för olika kreatur — olika, när det sker efter kräk, som är borta och som man söker — olika, när man har kräket nära sig — olika när boskapen utföres, olika då den föres hem igen", o. s. v.

Men hvad skall jag väl säga om föredraget m. m. af dessa sånguttryck? jo, det åtminstone, att detta minst af allt kan på papper fullt uttryckas, man må använda alla möjliga medel, som stå till buds. Om jag t. ex. med afseende på Hornlåten under N:o 14 säger, att mellan hvarje melodiperiod göras långa uppehåll (här betecknade med $\sim$), samt att derpå följer ett slutfall ned till dominanten, hvilket slutfall, grundadt på akustisk nödvändighet, ej får uteblifva, emedan föregående tonens (här: *a*) återljud i skogen har dominanten (*e*) till sin starkaste s. k. medljudande biton, så är dermed i sanning ganska litet sagdt. Men min tröst är, att jag här icke talar om *förgångna* fornminnen. Både Vallvisor och Hornlåtar lefva ännu friske i skogen, och jag uppmärksammar enhvar, att der, heldre, än ur denna lilla bok, uppfatta dem!

Hvad Vallvisorna beträffar, får jag, fullföljande hvad jag redan antydtt, nämna, att de intet annat äro, än utvecklade Locklåtar, Köukningar, Hornlåtar, eller hvad man vill kalla dem. Detta gäller naturligtvis blott de egentliga vallmelodierna, hvilka lätt skiljas från dem, som redan fulländade, kommit in i vallskogen. Af sednare slaget förekomma i denna samling åtskilliga, hvilka jag icke bordt utesluta, då de i allt fall höra vallskogen till. — I öfrigt får jag nämna, att jag först nyligen insett omöjligheten, att bestämma någon viss gräns mellan Vallvisor och Hornlåtar. Orsaken torde finnas till och med af det lilla och obetydliga, jag om dem nyss sade.

Med *yttersta sorgfällighet* har jag vid uppteckningen af qväderna tillvägagått. Icke ett enda ord är på något ställe tillagdt, förändradt eller utlemnadt; icke en enda ton förvrängd. — Visan under N:o 1 sjunges, mig veterligen, i sin helhet nu mer icke i vallskogen; men ofta gnolas der meningslösa stycken deraf. N:o 3 har, såsom fallet är med åtskilliga vallqväden, i skoglösare orter öfvergått till vaggsång, men är i andra en mycket gångbar vallvisa. — Ordförklaringen upptager åtskilliga ord, som icke förekomma i sångerna.

Slutligen får jag nämna, att de här meddelade qväderna knappast utgöra halfva antalet af dem, som ännu höras i våra skogar. — Jag hembär härmed Hrr Oscar Meijerberg och Bärzell den varmaste tacksägelse för de bidrag, jag fått af dem emottaga.

1.

Nafverstad socken i norra Bohuslän. Jfr. Företalet. Stycken häraf höras ock i Helsingland.

Det skall icke vara rådligt, att i skog och mark sjunga denna visa, om ej i nödfall, när ett boskap bortkommit, då man någon gång med dess uppstämmande tror sig kunna återlocka kreaturet, helst om det genom någon "Berggubbes" (jättes) list förmenas farit vill. — Följande berättelse omtalar upphofvet till visan: "Berggubben gick en natt på fältet och jätte sin boskap. När morgonen kom, anlände till samma ställe en vallgosse med sina kreatur, och då Berggubben fick se dessa, sjöng han visan — dermed ropande sina kor i namn."

Men qvådet antyder ock, att Berggubben dermed äfven uppmanade sin boskap, att bortlocka *gossens* kor — att "locka fram mera till mor (kanske Berggubbens hustru) i håll" (i berget, berghålan?); och måhända ligger deri orsaken till visans förmenade, ofvan antydda, kraft.

Du Hibi Hangela,
Borsta Rangela,
Läggete Hari,
Du Kåperans Kari,
Du Røjte, Skøjte,
Räcke, Smäcke,
Långt frå!

Kom Ole, Bås,
E' Kämpehack;
Kom Sjölabrand,
Och locke fram mera
Till mor i håll!

Kom ko, kom kalf, kom tjura,
Och se de underli' djura!
Kom Socke-Thore
Och Skivers man!
Kom Socke-Thore
Och Stivers man!

Så kom der Socke-Thore lång,
Med hammar' och tång,
Och satte sitt märke på stoltan horn;
Det vållte den Berggubbe skallut.

(Melodien inskränker sig till följande *låt*, som, med få förändringar efter ordens föranledande, får hålla hela visan ut):

Du Hi-hi Han-ge-la, Bor-sta Ran-ge-la, Läg-ge--te Ha--ri, Du
Kå-pe-rans Ka-ri, Du Røj-te, Skøjte, Ræc-ke, Smæcke, långt frå!

Norsk artförändring, hemtad ur Asbjørnsens "Norske Huldreeventyr og Folkesagn", Chr. 1845. Säggen, som föregår denna, omtalar, att för en flicka, hvilken befann sig i skogen, visade sig en "Buskab" (hjord) af grå stutar och stora *brandade* kor m. m., hvilka företrädades af en stor "Frigge" med lur och silfverbandad stäva. Hon nämnde boskapens-namn i sången:

"Sommerløw og Sale,
Brandetryg og Svale
Og Lurve og Larve
Og Lilleblaa.
Rekje og Snekje,
Skaute og Raute,
Langtfram, Skinfaxe og Sjulibran.

Granehei og Grave,
Og Bindelet og Lave,
Og Lurve og Larve
Og Spegelglat.
Rekje og Snekje,
Skaute og Raute,
Langtfram, Skinfaxe og Sjulibran".

Sommerløw og Sa-le, og Brande-tryg og Sva-le, og Lur-ve og
Lar-ve og Lil-le-blaa, Rekkje og Snekkje, Skaute og Rau-te,
a tempo.

Langtfram, Skinfaxe, Sju - li-bran. Lu - lo - lu - lo - lo. Lu - lo - lu - lo -

Lu - lo - lu - lo -

lu - lo - lu - lo - lu - lo -

riten. *ad libitum.*

mp

rallent.

Anm. Melodien är från Foldalen.

En slags uppteckning af ifrågakvarande qvåde synes ock vara förvarad i följande af Pehr Kalm, den 9 September 1742 på ön Tjörn i Bohusläns skärgård, antecknade folksågen, så lydande:

”Sjöboskap skal, efter den gemena mans berättelse, i fornda dagar ofta kommit uppå landet, och der äfven afst; bland annat berättas, at en sådan ko skal hafva kommit up ur sjön, och gått tillhopa med boskapen från en gård, som kallas Brok; då käringen i gården blifvit det varse, skal hon drifvit samma ko hem med den andra boskapen; året derefter skal samma ko kalvat, och har omsider afveln af densamma så förökt sig, at det blifvit en stor myckenhet; Bonden skal derpå slaktat all sin andra boskap, och endast behållit denna sjöboskapen, hvilken trufdes allt för väl. Historien säger, at en gång, då matmodren i gården var ute, och hölt på att mjölka sina kor, skal en käring kommit til henne, och begärt af henne litet mjölk. Matmodren skal hafva svarat: Du får intet. Käringen såges hafva uprepat sin begäran åtskilliga gånger, men alltid bekommit samma svar. Då denne käringen sett att hon ingen ting med sin bön kunnat erhålla, skall hon hafva sagt: ”Kom kom, ko Spätta, och fölg med mig med alla dina”; hvarpå käringen sågs hafva gått förut til och uti sjön, då hela boskaphopen skal följt henne ned i sjön efter, så att Bonden blifvit aldeles kolös på en dag.” (P. Kalms ”Westgötha och Bohuslänska Resa”, sidd. 217—218).

2.

Ett i Sverige och Norrige mycket kringspiddt vallqvåde, hvilket gemenligen föregås af den sågen, att ett vallhjon, som i skogen råkade för Rövare eller Rånsmän, med qvådet uppstämmande sökte underrätta de hemmarande anhöriga hvad å färde var.

Följande uppteckning är från Södra Dalarna (Hedemora, Norrberke). — Sägner derstädes omtalar, att en flicka, som i vallskog råkade ut för Röfvare, af hvilka, hon på trägna böner fick lof att lefva en timma, blåste visan i vallhornet, dermed påkallande de hemmavarandes hjälp.

Kulleri tova,
Tolf män i skoga;
Tolf män äro de,
Tolf svärd bära de,
Svart' oxen hänga de,
Skällko flänga de,
Mej ville de bortlocka.
Kulleri tova.

Kul - le - ri to - - - va, Tolf män i sko - - - ga; Tolf män ä - - ro de, Tolf svärd

bä - ra de, Svart' o - xen hän - ga de, Skäll - ko flän - ga de, Mej ville de bort - loc - - ka.

Kul - le - ri to - - - va.

I Transtrand socken uti Vester-Dalarna är visan till ord och melodi alldeles densamma, som föregående. Der "blåses qvådet i horn eller lur blott när björn eller annat odjur kommer i håll med boskapen, då vallhornet söker med låten tillkännagifva för öfriga hölingar i trakten, att björn (enligt folkton, *tolf man stark*) är framme."

Följande fyra uppteckningar äro hemtade ur "*Svenska Fornsånger*", D. III, s. 503—505. — För ingendera finnes der något uppteckningsställe angifvet. — Utgifvaren upplyser: "Folksägner vet omtala, att en som vallade boskap, öfverfölls af ränsmän, då han (hon) steg upp i en hög tall och blåste nedanföre upptagne melodi. Det väckte uppmärksamhet hos de hemmavarande, hvilka hastade till hjälp."

I anledning af den utaf dessa uppteckningar, som slutas sålunda:

Mig vill de locka
Till Thor i fjäll,

yttrar (i Sv. Litt. Föreningens Tidning, 1835, No 1.) Geijer: "Inbillade man sig härvid, att höra den christna qvinnan i fordn Norden, sjungande för sitt barn om vilda skogens faror, i hvilken fredlöse, hednisk man ännu offra åt Thor, röfva och mörda, under det den christna kyrkan redan i dalen höjer sitt kors; så vore detta kanske mera sanning än inbillning." — Han tror, att *Thor i fjäll* här utpekas såsom "den förderflige guden i bergen, de fredlöses beskyddare och barnens buse".

Tul-lul i lo-gen, Tolf man i sko-gen! Tolf man ä--ro de, Tolf svärd bä-ra de,
[Til-le-ri to-ven],

Sto-re o-xen stinga de, Skäl-le--ko-na bin-da de, Fähund hän-ga de,

Li-ten Kerstin vil-ja de ta med våld, Ut-i sko-gen!

Tullul i lo-gen, Tolf man i skogen! Tolf man ä--ro de, Tolf svärd bä-ra de,

Sto-re o-xen stinga de, Val-le--bar-nen bin-da de; Mig vill de

loc-ka till Thor i fjäll!

Tull i tof-ven, Tolf man i sko-gen, Skäl-le--ko-na bin-da de, Fähund hän-ga de.

Rö-sa-ko, Räk-ta ko! Tull i tof-ven!

Långsamt.

Tu lu lo-vall, Tolf man i sko----gen, Vallhund bin-da de, Sto-re stu-ten

Följande uppteckning tillhör södra delen af Nordals härad i Dalsland.

Tirlir Tofven,
Tolf man i skogen;
Hundarna hängde de,
Vallbarnen dängde de,
Stora oxen slakta' de,
Biälle-koa band de
Mig ville de locka,
Långt bort i skogen.

Från Skee socken i norra Bohuslän.

Tiriliril Tova,
Tolf man i skoga;
Tolf man voro de,
Tolf man svoro de,
Hundarne hängde de,
Hölingarne dängde de,
Store studen stack de,
Bjellekon bandt de,
Mig ville de förråda
I skogen.

Hem kom hölingen,
Borte var bölingen,
Ute var ögat,
Och sön't var knä't;
Det var ingen under,
Den hölingen gråt.

Från Turinge socken, Selebo härad och Södermanland.

Thore, Thore,
Bonde på logen!
Tolf man i skogen;
Tolf man äro de,
Tolf svärd hära de,

Stora oxen lema de,
Skällqvigan flänga de,
Vallpigan vill de taga med våld.

Från Lima socken i Dalarna.

Tull tulleri toren,
Tolf männer i skogen;
Skällkon binde dem,
Store oxen stängde dem,
Gastepilten dängde dem,
Nötröskan hängde dem;
Mig ville dem så tage.

Från Wenjan socken i Dalarna:

Tirelitora!
Tolf man i skoga!
Siellkoa bundi dom,
Stor-oxen stungdi dom,
Gellrattjen ophängde dom,
Små-söa bortslängde dom,
Mig ville dom ock borttaga.

Nedanstående uppteckning läses i A. A. Afzelii "Sagohäfder", D. 2, sid. 75.

"I Göta land och Värmland har fordom en Skogshöfding varit vida beryktad, vid namn *Thor i fjellet*. Om honom sjunges ännu i dessa landsorter följande vallsång".

"Först berättas, huru wallhjonen i skogen en dag blefvo öfverfallna af stigmännen. Då stötte ett wallhjon i ludern, att väcka byfolkets uppmärksamhet, som tröskade på en loge: *Tu-lul-i logen*, (tyckes betyda: *tyst*, — *lyssnen*, *J på logen*.'").

Tu-lul-i logen!
Tolf man i skogen!
Tolf man äro de;
Tolf svärd bära de;
Stora oxen stinga de;
Vallbarnen skrämma de.
Mej vill de locka
Till Thor i fjell.

Af Norrska uppteckningar utaf denna vallvisa förekommer den äldsta i Iwer Viels Beskrivelse over Ringerige (handskrift af år 1743). För en dervid fästad sägen är denna uppteckning en af de märkligaste, och meddelas här efter aftryck i Bings "Beskrivelse over Norge", sid. 781—782. (Jfr. Faye, "Norske Folkesagn").

"Tyveborg (är) ett högt fjell, en mil upp i en skogssträckning eller skogsås, som skiljer Lunder och Viger Annexsocknar, under Nordrehougs Prestgåld, i Ringeriges District, Buskeruds Amt, hvarest för omkring 250 år sedan tolf sammansvurne skälmar skola haft tillhåll; och emedan fjellet på tre sidor är mycket brant och oåtkomligt, hade de på fjerde sidan uppkastat en mur till värn mot öfvervåld. Härifrån skola de gjort åtskilliga ströfverier, och en gång stulit boskap, som betade i skogen, hvarvid de äfven medbragte till deras boning på fjellet den flicka, som vallade boskapen, under föregift, att en af dem ville hafva henne till ägta. Flickan skall i sitt vallhorn ropat om hjälp från närmaste gård, Oppem, der hon var hemma, men icke kunnat höras af gårdsfolket, hvarföre hon ställde sig, som vore hon villig, att hålla bröllopp på stället med hennes så kallade friare, och bad, dagen före brölloppet, om tillstånd att få gå ned till Oppem, för att, såsom hon föregaf, derifrån stjäla något silfver m. m. Detta blef henne äfven tillstadt, med vilkor att icke tala vid någon menniska, medan hon vore borta, hvilket hon lofvade. Hon skall derpå hafva gått, och om natten kommit till Oppem. Då hon berättade för sin husbonde hvad som var skedt, blef öfverenskommet, att hon skulle återvända till Røfvarne på fjellet, och emedan vägen dit genom den tjocka skogen var svår att finna, skulle hon uteder den stig, hon gick, här och der, strö lappar af rött tyg, samt efter ankomsten till fjellet, medelst ett uthängdt hvitt förkläde, tillkännagifva när det vore lägligt, att öfverfalla Røfvarne. Då flickan således återvände, följde husbonden och några grannar efter, sökande vägen efter de nedkastade röda lapparna; och när flickan gaf dem tecken, stormade de upp på borgen, då Røfvarne lagt sig till hvila. Desse uppvaknade nu vid den oväntade stormningen, och, seende sig förrådde och öfvervåldigade af folk, skola de samteligen hafva störtat sig utför klipporna, och således omkommit. Sålunda blef flickan räddad och bygden befriad från tjuftandet. — För något öfver 100 år sedan skall en qvinna hafva vid detta berg funnit två människohufvudskallar, hvilka ansågos hafva tillhört samma røfvare. Då flickan ropade i vallhornet på hjälp, skall hon hafva utsagt dessa ord:

Tirrelil Tova,
Tolv Mand i Skova!
Giesle-Baana dænge de,
Buehund henge de,
Bjellekua binde dem,
Store Stuten stinge dem,
Mæg vill de voldtage
Langt oppe under Fieldet,
I skova!"

(En likartad folksågen är äfven bekant i flere svenska Landskap, fast utan åtföljande qvåde. Jfr. Skriften Runa, D. 4. s. 39).

Följande uppteckning återfinnes i Lindemans "Norske Fjeldmelodier", 5:te häftet:

Ly ut, ly ut, Laavamann!
Tolv Mann i Skogen,
Tolv Kara ere dej,
Tolv Svær bære dei,

Store

Store Öxen stinge dei,
Bjöl-Kydna binde dei,
Bu-Hunden hænge dei,
Gjetlebonnaa dænge dei,
Aa mej vil dej voldta',
Aa føre saa langt ut af Lann,
Eg saa lita ee!

Till en annan (icke allmängjord) uppteckning af denna visa har Lindeman äfven meddelat följande (*utmärkt sköna!*) melodi:

3.

Detta qvåde är, med åtskilliga förändringar, känt öfver hela landet, t. o. m. i Skåne.

Nästföljande uppteckning är från norra Upland.

En gosse och en flicka gingo en längre tid tillsammans vall. Flickan fick en dag barn i skogen, hvilket lades i en korg, som upphängdes i en gran; och gjorde gossen deröfver ett tak af mossas, som fastgjordes vid de öfverhängande grenarna. Men om den nyfödde fick ingen veta. Gossen och flickan gingo hem om qvällarna, men barnet fick ligga kvar i skogen. — En dag, då flickan för andra bestyr icke kunde gå vall, måste gossen gå ensam. Då nu flickan trodde gossen vara framkommen till skogen, tog hon vallhornet och blåste till honom:

Lu, la, lefver'n ää?

hvarpå gossen med sitt horn svarade:

Ja, ja, gör'u så!

samt fortsatte sålunda:

Sydvestra Dalsland.

En vallgosse och en valfflicka hade ett barn tillsammans, det de förvarade i skogen i en vagga af flätade vidjor, hvilken de upphängt i en björk. Barnet sköttes af dem ymsom; ty de voro tjenande. — De underrättade hvarandra om den lilles tillstånd m. m. sålunda:

Kersti lilla, Kersti lilla!
Lille sofver i skogen,
Långt, långt bort i skogen.

Tulleri lull, tulleri lull!
Lefver han än!
Långt bort i skogen!

Jo men, gör han, jo men, gör han;
Lille ligger i vaggan sin,
Långt, långt bort i skogen.
Ta' af dej skon,
Och mjölka kon,
Och ge den lille go-dricka.

Jag har förfall,
Jag får'nt' gå vall;
Jag går på gäle och harfvar.

Vinden blåser och björka går,
Och lille gråter i vaggan sin,
Kersti, Kersti lilla!

Ja, vädret bläs'
Och björka går;
Jag får'nte' vyssia den lille!

Vädret blåser och björka går,
Och lille sofver så snällt ändå,
Långt, långt bort i skogen!

En qväll voro båda i skogen. Gossen samlade några friska grenar af en gran och lade dem på marken till en matta. De två föllo på knä derpå, läste böner, och ansågo sig dermed sammanvigda. — Omsider kom en "herreman" till orten, och allt blef bekant. — "Allt blef oek förlåtet", och de två sammanvigdes af prest.

Han:

Ker-sti lil-la! Ker-sti lil-la! Lil-le sof-ver i sko-gen, Långt, långt bort i

Hon:

sko-gen. Tul-le-ri-lull! Lef-ver han än! Lef-ver han än!

Han:

Långt bort i sko-gen! Jo men, gör han, Jo men, gör han, Lil-le lig-ger i

vag-gan sin, Långt, långt bort i sko-gen. Ta' af dej skou, Och mjölka kon, Och

Hon:

ge den lil-le go-dric-ka! Jag har för-fall; Jag får'nt' gå vall; Jag

Han:

går på gä-le och harfvar. Vinden blå-ser och björ-ka går, Och

Hon:

lil-le sof-ver så snällt än-då, Ker-sti, Ker-sti lil-la! Ja,

vädret bläs', Och björ-ka går, Jag får'nte vys-sja den lil-le!

Han:

Vädret blå-ser och björ-ka går, Och lil-le sof-ver så snällt än-då,

Långt, långt bort i sko-gen!

Följande uppteckning är från Södertörn.

En Vallgosse och Vallflicka hade ett barn tillsammans, hvilket de förvarade i skogen. — Men flickans anhöriga, som började ana förhållandet, läto henne en dag blifva hemma, för att, om möjligt vore, utröna om hon i skogen hade något kärt. Först när solen om qvällen började skrida mot vester, märkte de en stigande oro hos henne. De sågo henne taga luren, begifva sig ut, samt med densamma tillropa sin i skogen dröjande älskare sålunda:

”Mjölka kon,
 ”Och slå i horn;
 ”Ge den lilla dricka!”

Nu var saken utrönt. Man skyndade till skogen, der man fann gossen och barnet — den förre fullgörande flickans anmaning.

Svenska Fornsånger, D. III. s. 506—508. Uppgift på anteckningsställe saknas.

”Folksagan berättar, att tvenne älskande, hvilka tjenade hos olika husbondefolk, hade i hemlighet ett barn, hvilket de fördolt i skogen. Flickan, en dag hindrad af

göromål att efterse barnet, spörjer med vallhornet sin älskare om det ännu lefde. Han svarar och hon underrättar honom, på lika sätt, huru han borde föda barnet, samt om sitt förbinder att vårda detsamma”.

"Tu - li lu - - li, lef - ver han än?" Ja men, gör han så, Han sof - ver i sin
 lul - la! "Mjölka lil - la Sil - kes - vip - pa, Slå i lil - la bjeller - kläppa, Ge den lil - la
 dricka! Jag har för - fall, Jag kommer int' i vall, Jag hjälper mor att ba - ka.

Ur Svenska Fornsånger a. st. Saknar melodi.

"Tuli luli, lefver han än?" —
 Ja men, gör han så,
 Han sofver i sin lulla! —
 "Mjölka kona,
 "Slå i hona,
 "Ge den lilla dricka!
 "Jag har förfall,
 "Jag kommer int' i vall
 "Jag går på gärdet och harfvar!"

4.

Södra Dalarna och delar af norra Upland.

(Sannolikt anspelar tanken i sednare delen af denna vexelsång på det bekanta talesättet: "Solen skiner och det regnar, Gud bevare våra kär'ngar!") —

Lulla, rulla, rulla, rull!
 Vi sk'a gå i vall,
 Me'n det regnar;
 Gå' på mina kor!

Ser du int', att solen hon skiner i skärfven!
 Solskens-regnväder snarliga;
 Vall-baggarna bli' våta,
 Bondkär'ngarna bli' såta;
 Ut på backarna och sqvallra!

Lul-la, rul-la, rul-la, rull! Vi sk'a gå i vall, Me'n det reg-nar. Gå'

på, mi-na kor! Ser du int' att so-len hon ski-ner i skärffen! Solskens-

regn--väder snarli--ga; Vall-bag-gar-na bli vå-ta, Ut på backarna och
Bond-kär'ngar-na bli så-ta;

squallra!

5.

Tillhör åtskilliga trakter af Dalsland. Nedanstående är upptecknad i Högsäter socken af Walbo härad. — (Det bör märkas, att qvådet förlänges, eller fortsättes, till dess alla dagarna i veckan nämnts, samt den svarande för hvarje dag uppgifvit mötesplats).

Kommer du vall te' mända'n, Mali?
Mali lilla då!

Å ja, å ja, Jon lille,
Jon lille då!

Hvar sk'a vi mötas, Mali lilla?
Mali lilla då!

Då sk'a vi mötas på Ringelands-kolle,
Jon lille då!

Kommer du vall te' tisdä'n, Mali?
m. m.

Kommer du vall te' mända'n, Ma-li? Ma-li lil-la då! Å ja, å ja,
Jon lil-le, Jon lil-le då!

6.

Vexelsång från södra Dalarna.

Kulleru, (Björås Anna)!

Ser du nå' tä' lisse ko,

Skälleko nå' dännä?

Ja, kom hit du!

Lisseko, skälleko ä' hännä.

Ser du nå' tä' lisse ko,

Och lös få' nå' dännä?

Nej! nej! —

Kul-le-ru, (Björ-ås An-na)! Ser du nå' tä' lis-se ko, Skäl-le-ko nå' dän-nä?
Ja, kom hit du! Lis-se-ko, skäl-le-ko ä' hän---nä. Ser du nå' tä'
lis-se ko, Och lös få' nå' dän--nä? Nej! nej!

7.

Äppelbo socken af Dalarna o. s. v.

Denna vexelsång innefattar ett skämt mellan tvenne vallhjon -- såsom det synes -- i anledning deraf, att den ena råkat att sofva det röda af solen.

Opp, opp, som e' vippa!
Mjölka dina skälleko;
När mina gå på grönan vall,
Stå dina uppå mörkan stall;
Fy, skämme däj!

Mina kor de stå och hvila,
Då har du hvarken mjölka' eller sila';
Fy, skämme däj!

Opp, opp, som e' vip-pa! Mjölka di-na skälle-ko; När mi-na gå på grönan vall, Stå

di-na up-på mörkan stall; Fy, skäm ----- me däj! Mi-na kor de stå och

hvila, Då har du hvarken mjölka' el-ler si-la'; Fy, skäm ----- me däj!

Nedanstående Norska uppteckning, som synes vara en artförändring af ifråga-
varande, skall, enligt sägen, innefatta en förebräelse, yttrad af en *Huldra* till en
 flicka (för sin ysterhet kallad Spillevika), som en morgon, då hon var vid Fäbodarna,
 försöfvit sig. Den är hemtad ur P. Chr. Asbjørnsens "Norske Huldreeventyr og Folke-
 sagn". sid. 203.

"Stat op Spillevika
Og mælk din Ku.
Min Ku gaaer i Aasen,
Din staaer paa Baasen
Endnu,
Endnu!"

S.

Denna vexelsång är temligen spridd i Westerdalarna, norra gränstrakterna mellan Wermland och Nerike, samt Kolmården och norra Upland.

Gettra öfver gårdsgården sprang,
Vallkulla efter, och matsäcken hang.
"Hoj! oj! tuppuna for' sin kos!"

"Och har du nu tappa' bort matsäcken din,
"Så ska' jag föll slå dig, som valigan hin".
Hoj m. m.

"Och har du nu tappa' bort matsäcken din,
"Så gå då sjelf valle och beta dig stinn".
Hoj, oj, tuppuna for' sin kos!

Get-tra öf-ver gårdsgården sprang, Vall-kul-la ef-ter, och mat-säc-ken hang.

"Hoj! oj! Tup-pu-na for' sin kos"!"

9.

Dalslands och Wermlands fjellbygder. — Följande tillhör Fröskogs-trakten i Tössbo härad af Dalsland.

Och låla (Kari), och låla mej!
Och är du min vän, så svarar du mej;
Nu lålar jag.

Och låla (Ola), och låla mej! "
Och är du min vän, så svarar du mej;
Nu lålar jag.

Och tack för svaret, som du mej ga! "
Och lålar du mer, så är det bra;
Nu lålar jag.

Och lä-la (Ka-ri), och lä-la mej! Och är du min vän, så svarar du mej; Nu
lä-lar jag.

Wermlands bergsbygder. — Hemtad ur Sångspelet "*Wermlandsflickan*" (af A. Fryxell) i Poetisk Kalender för år 1822 (utgifven af Atterbom). Visan upptager delar af sidorna 82 och 83 derstädes.

Författaren af Sångspelet, deri ordet *låla* blifvit förbytt till *helsa*, upplyser: "Vallhjonon i Wermland sjunga ofta i berg och skog denna visa från olika håll mot hvarandra, men nyttja då i st. f. *helsa* ordet *lola* eller *låla* (det tyrolska *jodeln*)".

Låla (Anna), och låla mig;
Och är du min vän, så svarar du mig.
Nu lålar jag dig!

Låla (Sven), och låla mig;
Och är du min vän, så svarar du mig.
Nu lålar jag dig!

Lå - - - la (An-na), och lå - - - la mig; Och är du min vän, så
sva-rar du mig. Nu lä-lar jag dig!

10.

Husby socken i Dalarna.

Vallkullan lockar sina tre kor, Snälla, Kruskulla och Docka. Docka hörsammar genast, hvarföre kullan, till Dockas berömmelse, men egentligen för att dermed verka på de andra, säger det vara öfverflödigt, att locka (den alltjemt lydiga) Docka.

Kom Snälla! Kruskulla! och Docka!
 Kom Snälla! Kruskulla!
 Kom Snälla! Kruskulla!
 Docka slipper jag locka.

Kom Snäl-la! Krus-kul-la! och Doc-ka! kom Snäl-la! Krus-kul-la! Kom Snäl-la!

Krus-kul-la! Doc-ka slip-per jag loc-ka.

11.

Westmanlands skogsbygd (Hed, Gunilbo, Ramnäs o. s. v.), samt södra Dalarna.

Mina getter! ä' ni hännä?
 Skäll-geta! ä' du mä?
 Mina getter! ä' ni mä'-mä'?
 Sleke-hvita ä' här.

Mi-na get-ter! ä' ni hän-nä? Skäll-ge-ta! ä' du mä'? Mi-na get-ter!

ä' ni mä'-mä'? Sle-ke-hvi-ta ä' här.

12.

Wenjan socken i Dalarna.

(Kullan är i vallskogen med hjorden, från hvilken de lättskrämda söarna, de der eljest alltid hålla sig tätt intill den större boskapen, blifvit af något ovanligt skingrade. Hon uppmanar derföre skäll-kon, att stå stilla, medan hon sjelf går att söka och samka de förlupna).

Du ja, du Siellkoa lilla!
Stat stilla!
Mina små söar
Å' så långt borta,
Långt borta i skogen!

Anm. Melodien är ännu oupptecknad.

13.

Södra Dalarna (Norrberke, By, Grangärde o. s. v.).

Har du sett någon skrabbu' get
Mä' nå' skälla?
Som skrabbar ut om mor'narna,
Och kommer sent hem om qvälla,
När hon har tappa' bort skälla!

Har du sett nå-gon skrabbu' get Mä' nå' skäl--la? Som skrabbar ut om
mor'uar-na, Och kommer sent hem om qväl--la, När hon har tappa' bort skäl-la!

14.

Södra Dalarna, norra Wadsbo härad i Westergötland, samt Nerikes bergsbygd.

Mina getter
Gå i skogen,
Gnaga bärtjen af trä;
Kommer ulfven öfver berget,
Så slår ja' 'n' ihjel.

Mi-na get-ter gå i sko-gen, Gna-ga bärtjen af trä.
 Kom-mer ulf-ven öf-ver ber-get,
 Så slår ja' 'n' i --- hjel.

Från Hättebygden i Bohuslän.

Mina getter, mina getebockar
 Pilla barken af trä';
 Mina kor och mina oxar
 Gå i gräset till knä.

Anm. Melod. oupptecknad.

Bergsbygden (mellan Wenern och Wattern) i Westergötland (Udenäs S:n).

Mina getter gå i marka,
 Gnaga barken af trä';
 Gu'ge barken vore i dem,
 Och qvistarna me'!

Anm. Melod. är nästan lika med den här ofvan upptagna.

Norige. — Hemtad ur L. M. Lindemans *”Norske Fjeldmelodier”*.

Vore Jeiter gaar i Skogen
 Gnage Baarken a Tre.
 Lat dei gnage, lat dei gnage
 Det høire dei tel.
 Guje Baarken va i dei
 Aa Smaakvistane me!

15.

Södra Dalarna.

När jag var en liten piga, gick jag vall med få,
Då tappa' jag bort Skällko och Hafsstjerna mä';
Då gick jag på ett litet berg, och locka och gret,
Så fick jag höra hvar Hafsstjerna röt,
Långt, långt bort i andromen löt!
"Tyst!" sad' gröna,
"Du får väl igen'a";
Talla ba' mej inte' falla,
Via ba' mej inte' skria,
Björka lofva' mej diskomdask till qvälla.

När jag var en li-ten pi-ga, gick jag vall med få, Då tappa' jag bort Skällko och
Hafs-stjer-na mä'; Då gick jag på ett li-tet berg, och loc-ka och gret; Så
fick jag hö-ra hvar Hafsstjerna röt, Långt, långt bort i an-dromen löt! "Tyst" sad' gröna,

Du får väl i -- gen 'na; Talla ba' mej in - te fal - la, Vi - a ba' mej in-te skria,

Björka lof - va' mej diskom-dask till qväl - la.

Följande artförändring, utan melodi och angifvet uppteckningsställe, är hemtad ur Sv. Forn. D. III. s. 508.

Tula i tall!
Körde jag vall,
Vallade jag så gerna!
Tapte jag bort min skälleko,
Skälleko hette Guldstjerna.
Gick jag mig på högsta berg,
Ropade jag Guldstjerna!
Guldstjerna mig ej ville svara,
Tycktes det mig så illa vara.
Aspen bad mig gå och leta,
Linden bad mig sitta och hvila,
Björken lofte vissvass till qvällen.

Äfven nedanstående, som är upptecknad i nordvestra Dalsland 1843, är i grunden en och samma.

Jag gick mig ut åt rosande lund,
Och tussa' små kräka så gerna;
Så tappa' jag bort min lilla bjällko,
Som hette den röda Gullstjerna.
Jag lella, jag locka, jag fick int' igen'a;
Så gick jag hem till mor
Och fick en näfve korn;
Så gick jag hem till far
Och fick ett käppeslag,
För jag tapp'ti bort min lilla Guldstjerna.

Jag gick mig ut åt rosande-lund, Och tussa små kräka så ger-na,
Så tappa' jag bort min lil-le bjälleko, Som het-te den röda Gull--stjer---na;

Jag lel-la, jag loc-ka, jag fick in-te i--gen 'na. Så gick jag hem till mor, Och

fick en näf-ve korn, Så gick jag hem till far, Och fick ett käp-pe---slag;

För jag tapp-ti bort min lil-la Gull-stjer-na.

16.

Södra Dalarna. Jfr. Runa 1845, s. 27—29.

Lammen har jag, bå' stora och små,
Men ingen har jag, som gräset kan slå
Om sommaren.

Jag räfsa', jag slog, jag lade i sträng;
Gud gifve, jag hade en fulltrogen vän!
Om sommaren.

Gud gifve, jag hade en fulltrogen vän,
Som fola min' får om vintern,
Till sommaren!

Lammen har jag, bå' sto-ra och små, Men in-gen har jag, som gräset kan slå, Om

som-ma-ren.

17.

Westmanlands skogsbygd. — (Föredrages merändels i sammanhang med en Saga, som har någon likhet med ”Riddar Blåskägg”. Se min ”Anvisn. till Känned. om Fädernesl. Minnesmärken”, s. 32—33).

Tus, tus, mina får!
Lika många, som i går;
Fåren små,
Mina två;
Glader är jag!

18.

Norra och medlersta Dalsland, samt Nerikes bergsbygd.

(Denna är en slags *gång-låt*, som af vallhjonet uppstämmes, då det drager till skogs med boskapen. — I Dalarna utgör en del af denna vallvisa ett stycke af en vaggång. Se Runa 1844, s. 109).

Klang! sade bjälla
Långt bort i fjella;
Der gal göken,
Der vexer löken,
Der springer svala,
Der är godt att vara,
Dit sk'a vi fara!

The musical score is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). It consists of a melody line and a piano accompaniment line. The lyrics are written below the melody line.

Klang! sa - de bjäl - la Långt bort i fjel - la; Der gal gö - ken, Der vexer

lö - ken, Der springer sva - la, Der är godt att va - ra, Dit sk'a vi fa - ra!

19.

Norra och medlersta Dalsland.

(Gubben skulle en gång valla. Men si, det gick icke bättre, än att han tappade bort sjelfva bjällkoa. I häpenheten frugtande, att någon i skogen fått att beställa med kreaturet, begynner han att under hot högljudd återkalla detsamma; och nu höres bjällan, långt bort i fjället. — Qvädet innefattar ett icke ovanligt skämt, syftande derpå, att vallsysslan icke är gubbe-fola. Också säger man ju ordstafsvis: *Intel många hemma, när Bonden sjelf går vall!* — Melodien är väl, rätt fattad, en af de skönaste)!

Gubben skulle köra vall korna,
Så tappa' han bort den stora bjällkoa.
"Ko-syta! bjälleko! kom hemåt!
"Jag ska' binda på dig en klank och bjälla,
"Så ingen skall ha' med dig att beställa".
Kling, klang, klang sade bjälla
Långt, långt, långt bort i fjälla.

Gubben skul-le kö-ra vall--kor--na, Så tap-pa' han bort den sto-ra bjäll-

ko-----a. "Ko-sy-----ta! bjäl-le-ko! Kom hem-åt! Jag skall bin-da på

dig en klank och en bjäl--la, Så in-gen skall ha' med dig att be--stäl-----la".

Kling, klang, klang sa-de bjäl--la, Långt, långt bort i fjäl--la.

20.

Westra Wingåker i Södermanland. — (Åter ett skämt af samma slag, som föregående).

Gubben och gumma' skulle köra vall,
Och gubben ville intä' motä;
Gumma' tog gubben och slog'n i tålln,
Så tålln flög op mä' rotä.
Gubben sprang op och va' då så gla'
"Jag ska' motä i alla mina dar".
"Ko-syta, ko-syta! mi' Krusa"!

Anm. Melod. ej upptecknad.

21.

Medlersta Dalarna. — (Den bifogade Hornlåten hörer uteslutande till denna visa).

Stackare, stackare! du min flicka,
Hur' du har låtit narra dej!
Gettra de ha' sprungit bort;
Min flicka, stackars du!

The musical score for song 21 is presented in three systems. Each system consists of a vocal melody line (treble clef) and a piano accompaniment line (bass clef). The time signature is 3/4. The lyrics are written below the vocal line. The first system covers the first two lines of the lyrics, the second system covers the next two lines, and the third system covers the final line. The piano accompaniment features a steady eighth-note pattern in the right hand and chords in the left hand.

Stac-ka-re, stac-ka-re! du min flie-ka, Hur du har lå-tit nar-ra dej! Gettra
de ha' sprungit bort; Min flie---ka, stackars du!

22.

Westerdalarna. (Ett slags motstycke till föregående. — Upptages här emedan det företrädesvis sjunges i vallskogen, ehuru dess egenskap af egentlig vallvisa synes vara osäker).

Stackars du min gosse,
Som uti skogen står!
Åh, utan skor och tofflor!
Det går väl, som det går.

Stackars du min gosse, Som u-ti sko-gen står! Åh, u-tan skor och tofflor! Det
går väl, som det går.

23.

Husby socken i Dalarna.

Sola skin' i Schävi,
När mitt få drifvas hem;
Qvaller är i Tuna,
När gumman lockar svin;
Kör på, låt gå!
Qvaller är det rätt nu.

So-la skin' i Schä-vi, när mitt få drif-vas hem; Qvaller är i Tu-na, När
gumman loc-kar svin; Kör på, låt gå! Qvaller är det rätt-nu.

Stora Tuna S:n i Dalarna.

Qvällen är i Tuna,
Mitt få drifver hem;
Gröten är koka'
Och ske'a står i;
Sånga är bädda'
Och gossen ligger i.
Kör på, låt gå!
Qvällen är 'e'.

Anm. Melod. ouptecknad.

24.

Södra Dalarna (Husby, Schedvi, Tuna o. s. v.).
(Blott ett joller — icke ovanligt i vallskogen).

Has Karis fall,
Ve' e' kroku' tall,
Der fick ko'na ät' sig mätta;
Rätt som det var,
Kom ar-stu'-mora fram;
Ho' had' e' broku' hätta.

Has Ka-ris fall, Ve' e' kro-ku' tall, Der fick ko'-na ät' sig mät-ta;
Rätt som det var, Kom ar-stu'-mo-ra fram; Ho' had' e' bro-ku' hät-ta.

25.

Södra Dalarna, samt hela skogen Långheden i detta Landskap och Westmanland. —
(Hornlåtarna till denna och dess artförändring tillhöra dem uteslutande).

1.

Jag vill gå vall
Hela dagen all
Uppå den långa måsen.

Dagen är lång,
Magen är svång,
Lite' la' mor i påsen.

2.

Tuppuna grå,
Barna mina små!
Tuppuna mina snälla!
Stilla sk'a gå,
Bitar på strå,
Se'n sk'a vi hem te' qvälla!

Jag vill gå vall He-la da-gen all Up--på den lån-ga må---sen.
Da--gen är lång, Ma-gen är svång, Li---te' la' mor i på---sen.

I några trakter af Långheden höres denna artförändring:

Jag vill gå vall,
Jag vill gå vall
Hela den långa dagen.
Gimmer och får,
Killingar små,
Öfvenda-fulla hagen!

Jag vill gå vall, Jag vill gå vall He-la den lån-ga da-gen.
Gim--mer och får, Kil---lin-gar små, Öf-ven-da--ful--la ha-gen!

26.

Svenska Fornsånger D. III. s. 509—510. — Melodi och uppgift uppå anteckningsställe saknas. — (Tyckes ega något gemensamt med visan under N:o 3).

Ptro vall, ptro vall,
På Skallebofall!
Jag har förfall,
Jag får ej gå vall!
Jag var der i går,
Jag stötte min tå,
Så nageln flög af (åv),
Jag kommer der icke i måra!

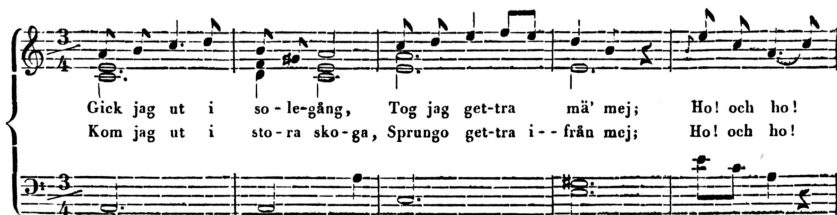
Artförändring, hemtad från samma ställe. — (Nu mer säkerligen blott en Vaggvisa, som i nedanstående skick icke ens varit Vallvisa).

Ptro vall, ptro vall,
På Skallebofall!
Der är getter och der är få,
Der är vackra flickor der,
Och der är små gossar att leka med!

27.

Thorsång och Grytnäs socknar i Dalarna.

Gick jag ut i solegång,
Tog jag gettra mä' mej;
Ho! och ho! — gettra mä' mej;
Kom jag ut i stora skoga,
Sprungo gettra från mej;
Ho! och ho! — gettra från mej;
Locka' jag Docka, ho, ho!
Ropa' jag Broka, ho, ho!
För ho och ho! nu komma de!

get-tra mä' mej; Loc-ka jag Doc-ka, ho, ho! Ro-pa jag Bro-ka,
get-tra från mej;

ho, ho! För ho och ho! nu kom-ma de!

28.

Norra Bohuslän och vestra Wermland. Tillhör icke uteslutande vallskogen. Melodien är densamma som till visan under N:o 15, sista artförändr.

Ja' satte mig ut på Rounse-stång,
Och rounsade mig så gerna;
Så jätte jag bort morses bjelleko,
Som hette Gullrosenstjerna.
Jag jätte om dag,
Jag hvilte om natt;
Och alltid så jätte jag gerna.

I fjor slagta' far min store black' get
Och skar äv'a alle fyra bena;
I år mött' 'o' mej på Dårefjell,
Mellan trä' och store grå stenar.
Jag jätte om dag,
Jag hvilte om natt;
Och alltid så jätte jag gerna.

29.

Ur Svenska Fornsånger, D. III. s. 509. — Melodi och uppgift på anteckningsställe saknas.

Gick jag mig på högsta berg,
Locka efter "ko syta!"

Svara hon mig i alekärr,
 Det mesta hon kunde ryta.
 Hemma var hä,
 Borta var få,
 Ute var öga och söndrigt var knä,
 Lungorna hängde vid strupen!

30.

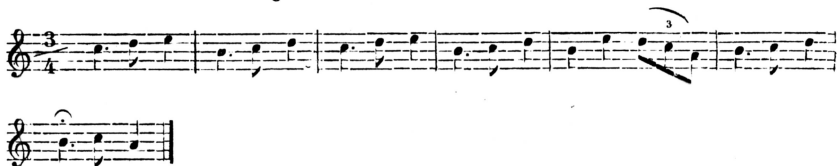
Svenska Fornsånger D. III. s. 510.

Stor Ola, till Ola, nu lunkar jag vall,
 En limpa, en skinka, smörasken i barm!
 Kryp, luta, kryp, luta, låt ingen se dig,
 Bak busken, bak busken der finner du mig!

31.

Lima socken i Dalarna.

Upptecknaren, Kyrkoherden L. R., yttrar i bref af den första November 1844 (se Brefsaml. T. 2, s. 311) följande, rörande visan: "Då solen börjar sjunka i vestern, hemvända fåbokullorna med hjorden. Från alla väderstreck närma sig vallkullor fåbostället, under det de sorgfritt tralla denna sång, den de kalla *Körla*, eller *Köla*. Bergen genljuda, och i djupa skogen lyssnar — älskaren — den arbetströtta fästmannen. — — Ord finnas väl till sången, men om någon nu har dem i minnet, är denne att söka bland de urgamlä".

32.

Af trenne uppteckningar (från Westergötland, Nerike och Södertörn) utaf denna visa, hvilka Utg. innehar, meddelas den från Westergötland, såsom redigast. Den ursprungliga melodien synes vara förgäten. I stället lämpas till visan, hvilken åtminstone på de uppgifna orterna nu mer tagit afsked från vallskogen, någon Stockholmsmelodi.

Lo, lo, mina kor!
 Vi viljom afsked spela;
 Låt vallhorn och pipor gå!

Killingar och lamm,
Kalfvar deribland;
Skull' vi gå till Jan i Tappones dans!
Lo, lo, mina kor!
Afsked spelom käckt,
Rättnu dansa vi så lätt!

33.

Denna är ingen egentlig vallvisa, utan ett af de "herdeqväden", som diktades på Dalins tid, och efter honom; hvarken till sitt yttre, eller inre, bär den drag, som låta antaga, att den uppstått bland allmogen, ehuru Förf. af visan vetat, att såsom ingång begagna ett bland vallhjon ännu mycket vanligt uttryck, hvilket på hans tid kanske utgjort början till en vallvisa.

Ikke destomindre är det täcka qvådet (såsom Atterbom i Poet. Kalender 1818, s. XXX anmärker) "nästan i alla bondflickors visböcker", eller, hvad kanske ännu sannare är: i deras minne och sinne; så att man ofta (äfven i vallskogen) får höra åtminstone de två första verserna sjungas till den undersköna melodien, som ensam torde räddat orden från förgätenhet.

Nedanstående uppteckning efter sång af en åldrig gumma i Södermanland (hon omtalar, att qvådet i hennes ungdom varit en "rigtig herrskapsvisa") föregås af följande berättelse:

Två vallhjon, en gosse och en flicka, vallade i skogen sina hjordar. Gossen hette Silekon och flickan Nasti. Alltid drefvo de sina hjordar till en viss trakt i skogen, der de voro säkre, att kunna träffas, ty de hade fattat en "stark kärlek" till hvarandra. — En dag hade de öfverenskommit, att på lek fira sitt bröllop, och till denna lilla högtid klädde de med löf och blomster en hydda, och deri en säng, samt bjödo alla vallbarnen deromkring till bröllop. Nasti kläddes nu till brud med löf och många-handa blomster. Vid middagstiden lade de sig att hvila på blomstersängen i löfhyddan, och Silekon föll i en tung sömn på Nastis arm.

Helt nära hyddan gick en stor väg, från hvilken den vakna Nasti oförmodadt fick höra buller. Hon drog då sakta sin arm undan Silekons huvud, och gick skyndsamt ut till vägen. I detsamma kom resande ett herrskap, som nu stannade, för att betrakta Nasti; och de funno sådant behag till henne, för hennes "roliga utstoffer", att de beslöto taga henne med sig, och nu fortsatte allesamman resan.

Då Silekon vaknade, trodde han att Nasti på skämt gömt sig undan, hvarföre han började "sakta ropa" henne i namn; och när han icke fick något svar, gick han ut i skogen, der han bland träden och bergen länge letade efter henne. Men hon fanns icke. När aftonen kom, begaf han sig till Nastis föräldrar, för att der möjligen återfinna sin käresta; men han fann henne icke eller der. Äfven påföljande dagen vankade han i skogen, ropande sin kära Nasti, men hon var för honom försvunnen. "Han sjöng då följande klagosång":

1.

Tusslullerilull! Skall-kossan min!
Vi viljom till skogen oss lända;

Kom, kom min Kulla, och Brokan min,
Från eder jag aldrig vill vända.
Olyckelig lyser mig solen i dag öfver bergen!

2.

Jag gånger mig ut i ödemark,
Och der i gräset det gröna,
Min föda skall blifva knopp och bark,
Det sku' ni på kinderna röna.
Olyckelig m. m.

3.

Farväl min hydda och förriga ro,
Jag kommer här aldrig mera;
Ensammen härefter i öknen att bo
Skall jag lefva dagarna flera.

4.

Nu blåser jag uppå lurar och horn,
Mitt rop till himmelen sänder,
Allt efter mitt lilla hjertekorn,
Till fyra verldar jag vänder.

5.

O, himmel och jord, berg, sjöar och haf,
Ha'n J min vän bortröfvat?
Med edert försåt, och illistiga tal
Med under J jorden bedröfvat!

6.

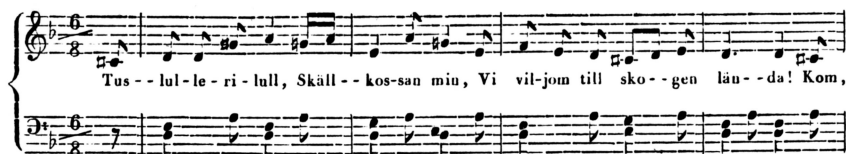
Nu vill jag tiga och dölja mitt qual,
Med tålmod dra' mina dagar,
I enslighet bygga min lefnads-sal,
Få se huru lyckan hon lagar.
Olyckelig lyser mig solen i dag öfver bergen!

Tuss - lul - le - ri - lull! Skäll - kos - san min! Vi viljom till skogen oss län - da; Kom

kom min Kulla, och Bro - kan min! Från e - der jag al - drig vill vän - - - da. O -

Nedanstående melodi, som är mycket allmännare, än den nyss anförda, finnes intagen i Sv. Forn. D. III, s. 505—506, der endast första versen af visan blifvit upptagen.

34.

”Geta-visan”.

Södra Dalarna.

När ett ställe blifvit afbetadt, sammanlockas getterna — t. ex. sålunda:

Gettra mina!
Tuppune!
Urtika,
Hvitlocka,
Minorka,

Huja!
Hvit-tuppa,
Si på 'na,
Lätt gå 'na,
Hej Bottjen!

hvarefter fåbokullan, ställande kosan, i spetsen för hjorden, till en gräsrikare trakt,
uppstämmer följande getavisa:

HORN LÅTAR.

1.

Rättvik och Ore socknar i Dalarna. Kallas der *Ku-leken* (se Ordförkl.), samt blåses på vallhorn för att *leda* och *sammanhålla* boskapen.

2.

Westmanlands skogsbygd. — Kan sägas innefatta grundtonen till de flesta der gängse Hornlåtar. Jfr. Tidskriften Runa, 1844, sid. 4.

3.

Grytnäs och Husby socknar i Dalarna. — Utföres af vallhjonet under gåendet med boskapen till eller från skogen.

Kom Snäl-la, Snäl-la, Snäl-la, Kom Snäl-la, Snäl -- la!

4.

Helsingland. — Blåses på *fingerpipa*, eller den i Jemtland s. k. *spälapipan*, under färden till Fäbodarna, der dessa instrumenter, efter hvilas muntra ljud björnen tros draga sig, utbytas mot Luren och Vallhornet. Se vidare Ordförkl.

5.

Hela Långheden och angränsande socknar i Dalarna. — Föredrages i vallskog, under det boskapen betar.

6.

Rättvik och kringliggande socknar i Dalarna. — Bläses och sjunges när vallkullorna *kuja* hvarandra (se Ordförkl.), efterfråga bortkommet kreatur, o. s. v.

7.

Rättvik och Ore socknar i Dalarna. — Föredrages när i vallskog något ledsamt är å färde.

8.

Tuna socken, m. fl., i södra Dalarna. — Sjunges eller bläses, då ko bortkommit i skogen. Ur Runa, 1844.

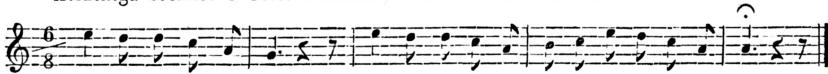
9.

Rättvik socken i Dalarna. — När bortkomna kor äro återfunna, uppstämmer vallkullan denna glädjelåt, dermed uppmanande de andra kullorna, att sjunga och vara glada, emedan "korna äro här". Se Ordförkl.

10.

Åtskilliga socknar i Öster-Dalarna. — Blåses när vilsekomna får äro funna.

11.

Mycket allmän i flere orter norr om Mälaren. Kallas i Mora socken i Dalarna *Getalåten*, och uppstämmes der, när förkomna getter påträffas. I Helsingland är den en vanlig Låt för Fingerpipa, under färden till fåbodarna. — I södra och medlersta Sverige håller den till vid vaggan.

12.

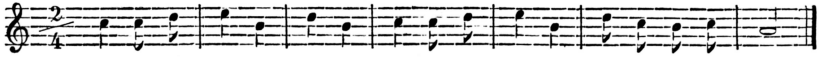
Öster-Dalarna. — Med denna "blåses till hvila på *Sofvholm*" (hvilostället. Se Ordförkl.) — På detta hviloställe, som vanligen är en öppen, grön plats i skogen med upphöjdt läge, tändes vid middagstiden en eld, och vallhjonon med kreaturen uppehålla sig der en stund.

Till Vallkullorna.

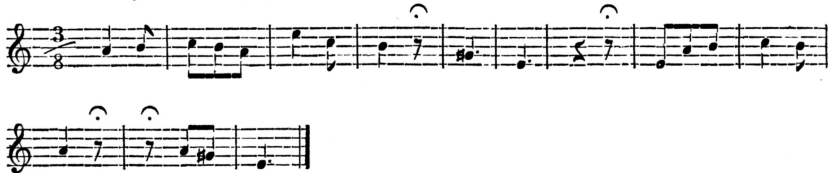
13.

Mora socken i Dalarna. — Utföres på vallhorn för samma ändamål, som nästföregående.

14.

Jemtland. — Sjunges af vallflickan, när hon om qvällarna hemvandrar med den henne efterföljande boskapshjorden. — Se Föret.

15.

Westmanlands skogsbygd. — Vanlig Lock-låt om qvällarna; af samma art som föregående.

FÖRKLARING

öfver ovanligare ord och talesätt.

Andromen löt. (sid. 23). "Långt bort i andromeu löt" = långt bort i annan löt; kan svärliken förklaras annorlunda, än så att den gamla ändelsen: -omen (best. form af -om) blifvit med tiden omkastad. I stället för: *i andromen löt*, skulle det då hetat: *i androm lötomen* = (de) andra löterna, skogarna, betesmarkerna. Se *löt*.

Ar-stu²-mor = mor i a(nd)ra stugan, grannasmor, grannugmma. Sid. 30.

Biälle-ko, ko med biälla, skälla. Ordet biälla (Isl. *Biälla* = tintinnabulum) är hemma i de norra och vestra Landskapen. Uttalas oftast: *bjälla*, *bjälleko*.

Bjäller-kläppa; Skulle (här) rättare hetat: *Kläpp-bjälla* = bjälla med kläpp; ty *bjälla* här hufvudtinget, hvaremot *kläpp* är nästan utan betydelse.

Bjänn = björn. Jemtl. — *Bjönn*, dets. Vest. Dal.

Black (adj.), Isl. *blakkr*, = hvitgrå, fuscus. — Färgen uppgifves af allmogen utmärka en mycket god art af getter.

Breminsene! är i medlersta Dalsland ett ord, hvarmed får lockas. *Brei l. Brei* är på Isl. en hvardagsbenämning på fåren = *söane*; och sannolikt ingå i "Breminsene" båda dessa ord; Sål.: "mina bråkande får!" el. dyl.

Budär (i Budom) (Isl. *Bú*) = *fäbodlar*, betesmarker med boningar, belägna fjernare från Bolbyn, der husfolket med boskapen tillbringar större delen af sommaren. Ordet tillhör endast de norra orterna.

Bu föra (Vest. Dal.), *buff-yära* (Öst. Dal.), flytta (fara) till (fä)bodarna. Ordet tillhör äfven Jemtl. och Herjeådalen. Se *Budär*.

Bynnes (v.), säges (i Jemtl.) om boskap, då den står och likasom undrar.

Bärtjen (af: *bärk*, Isl. *barkr*.) = barken. sid. 21.

Bötting (Isl. *Bú* = pecora; boves et vaccæ) = hela hjorden, kreatursafkomman. Slägt med: *bära*, *börd*; deraf: *bördling*, och så: *Bötting*. Sid. 6.

Diskomdask (s. 23) = stryk, slag. Orden *disk* och *dask* äro troligen beslägtade med *trösk*, (*tröskning*), af *tröska*, tribulare. Diskomdask (eg. slag om slag) skrives troligen rättast: *disk-om-dask*, liksom *huller-om-buller*.

Dunderman. Härmed förstås vanligen tjuren i en hjord; den dundrande, bölande. Ordet *dunder*, i sammansättning, lærer i Småland beteckna: någon ting öfverträffande; äfven norr om Mälaren, ss: *Dunder-kär(l)*, *Dunder-verk* (nära nog liktydigt med: *underverk*), m. fl.

Dårefjell (s. 33); formodligen menas härmed Dovrefjell i Norrige. Dock upplyses man icke

derom af allmogen i Bohuslän, som eljest nog ofta nämner det i sina sagor och sägner.

Dännä = der. Vestm. *dänna*, *dännaser*. S. 16.

Fall, en öppen plats i skogen, som blifvit röjd medelst *fällning* (och förbränning) af der vuxne trån. Dessa fall äga, åtminstone de första åren efter svedjandet, en ymnigare gräsvext, hvarföre de af vallhjonerna företrädesvis eftersökas. — Öfr. Dalar. *Fäll*; Bleking: *Fälla*. — *Fäll-bär* (Dal.), hallon, ss. växande på sådana fall. S. 30, o. s. v.

Fingerhorn kallas i Helsingland ett vallhorn, som är försedt med flere fingerhål (således konstfullare, än det vanliga vallhornet eller tuthornet). Det begagnas ock i Dalarna, Verml. Vestmanl. o. s. v.; och är det egentl. på detta, som de vackra vallmelodierna för horn utföras.

Fjås = fähus. Jemt. *Föus*; Westm. *Föjs*, *föjse*.

Flänga, Isl. och äfven Sv. *flängia*, = slå, cedere. S. 4.

Folla (*fo²lor*), fora (foror) = skick, sed o. s. v. Ordet förekommer aldrig utan i sammansättning. "A' dæ' fö²lk-fo²lor!" (Westm.) = är detta folk-skick! "Det är icke gubbfolä" = det är ingen syssla för gubbar!

Fonn-kreatur = småboskap, får eller getter (Dalsl.).

Fonnoun = får- eller get-skock (Dals.).

Frua = litet gimmerlamm (Jemtl.). Isl. *Frum*, prima proles.

Fåretulla (eg. fåresjungerska, sångerska för fåren. Se: *tulla*.) = fåraherdinna(?). Ordet nämnas i Sv. Fornss. D. I, s. 387.

Fägänta (Vest. Dal.) = ladugårdspiga. Isl. *Génta*.

Gell-rattjen (rättare: *gäll-rattjen*, d. v. s. *gäll-rakkjen*) = skullhuden. Isl. *gella* = ljuda, skalla, resonare. I Sv. finnes blott adj. *gäll* = klangfull, ljudfull: Vestm. *gällt* i *lju²* (Jemtl. *gäll* i *ljö²*) = högröstad. — Isl. *Rakki*, Sv. och Færö: *Rakka* = liten hund.

Gessl'n-ban (Jemtland) = wallbarn. *Gäst-bänn* (Herjeåd.), dets.

Gessl'n-bälte (Jemtl.), bälte, som bäres af vallhjon, och hvarvid hänga: *Gessl'n-väskan* och *Gessl'n-knifven*.

Gimmer, Isl. och Gothl. *Gimbur*, = ungt får, som en gång lammat; Dal. *Gymla*. W. G. *Gymmar*.

Grimgeta, getnamn i Jemtland. Namnet utmärker ett strimligt slag af getter. De hållas för mycket goda, och är merändels Bjälgeten af detta slag.

"Gräna" (s. 23); af *Grän*, som är Dalsk, och Westm. uttalet af *Gran* (Pinus abies). Isl. *Greni*.

Gäsl-kall (Dal.) = vallhjon. Isl. *gætsla*, af *gæta* = jäta. Isl. *Gætslumadr*, vaktare i allm. — Se *jäta*.

Gäta = vakta (boskap), valla. Se *jäta*.

Hamn. (Dalsl.). "Hafva kreatur i hamn" = hafva kreatur utlegde på (främmande) bete. Isl. *Höfn* = bete, betesmark. Ett sådant utlegdt kreatur kallas (i Dalsl.) *Hamn-kreatur*. Jfr. Isl. *Fjár-höfn* = få-bete.

Has-Kari (sid. 30). Katharina, med gådsnamnet *Has*.

Hena kallas i Skåne Får, som ej föder; i Norrland: *get*, som ej föder. Isl. *Hæna*(?) *Hå-nön-typpa* = höna (Jemt.). Möjligen skulle det eljest svårtydiga uttrycket (sid. 34): "*Hemma war hä, Borta var fä*", kunna sålunda förklaras: Fåren (eller getterna) voro hemma, men den större boskapen borta. (Skada, att okändt är hvarest visan, deri uttrycket förekommer, är hemma!).

Herde = vaktare, boskapsvaktare. — Forn. *Hir-dir* (*Geitahirdir* = getaherde. Götr. S.) Isl. äfven *Hirdir* (och *Hirdingi* = fåraherde). Af *hirda* = vakta, värda. Sv. uttal af ordet äro: *Hele* (Vesterg.), *Hajre* (Smål.), *Here*, *Höj-re*, *Hyre* (Skåne) o. s. v.

Hjord (forn. *Hiord*. Isl. *Hiord*; af *hirda* = vakta) = flock af kreatur (som vaktas). — "Thet är hiord sum tiu hofud eru". Upl. L. Denna bestämmelse har långt för detta utgått ur lagen. — I samma Upl. L. omtalas *Hiordhund* = boskapshund, vallhund. I gamla Isl. L. nämnas serskildta Ting för mål om skador å boskap, under namn af *Hiardar-ting*.

Häidu-kuppa (Dalarna), en (sido-)väska, hvori vallhjon förvarar Sleke för boskapen, sysaker o. dyl. Den är ofta rätt pryddig, och begagnas äfven vid andra tillfällen. Isl. *Hlid* = sida. *Kuppa*, eg. kopp.

Hoj, rop af herde i vallskog. Se: *huja*.

Huja sägas vallgossarna, då de i skog ropa och sjunga. (Röpet består just i detta: *huja* (*huj!* *hoj!*), och med sången menas här alltid ett, detta (*huja*) liknande, mer uthålligt, ljud). — Smål. *koa*, ropa samman boskap. Isl. *hóa*, dets. — Det Vestmanl. *hojta* (= idkelligen ropa och skrika i skog och mark) synes vara härmed beslägtadt. Likaledes: *hajta*, som likväl har en annan bet.

Hvitthofda (konamn i Westm. o. fl.) = den med hvita hufvudet.

Hän-getter kallas i Norrland getter, som ännu icke killat, och således icke mjölka. "The taga brännande näslla och basa eller gnida them så länge öfver buken, att the begynna svaila upp som stockar, hvaraf mjölkådrorna upplösas, så at the öfter en tid nödgas skaffa något gagn utaf sig, och intet gå hela sommaren late och fåfänge". — Isl. *Hæna*. Se: *Hena*.

Hännä = här. Westm.: *hännä*, *hännaser*. S. 16.

Hätta, hufvudbonad. Fornsv. *Hætta*, *Hetto*; Isl. *Hetta*. S. 30.

Hötting (Dalsl. o. fl.) = herde, vallgosse; äfven valfflicka; sål. *vallhjon*. Märkligt är, att i

Werm. och Bohusl. (båda liggande intill Dalsl.) ordet heter: *Hätting*. — Westml. *Hölla* (pl. *höllar*). Vesterg. *Hele*. Jfr. *Herde*. Isl. *Hirdingi*.

Ill-tyg. Så benämnas i några Göthalandskap *odjur i allmänhet*. Eg.: skadliga ting i allmänhet.

Jorta = idissla. Dalsl.

Jäta, impf. *jätte*, Isl. *gæta*, impf. *gætti* = gifva akt på, akta, värda, vakta (boskap). Ö. Dal. *gäta*, ipf. *gätað*, = valla (uttalas icke *jäta*, utan *ghäta*, med hårdt g(ghc), oakadt blöt vokal följer). — Allmänast i andra orter är dock det mjuka uttalet. Vest. Dal. *getta*, gå i vall. Herjed. *geta*.

Klank. Ordet är troligen det samma som Isl. *Klackr*. (Isl. *ck* står ofta för *nk*, ss. i *Beckr* = bänk, *Hleckr* = länk). Isl. *Klackr* = en pinne, hvarmed man fäster bördan på en klöfsadel, således ett slags fångsel. *Klänk* är eljest i N. Vestm. ett ord, som bemärker: ett (hullrande, skramlande) påhänge. S. 27.

Korla, *Köla* = sjunga i vallskog (Dal.). Säges utslutaude om flickor (vallkullor), på samma sätt, som i Ångermanland, Medelpad och Jemtland *köuk'*, *kaöuk'* (sjunga i vallskog, "locka boskap med sång") säges blott om flickor; hvaremot wallgossen (i samma mening) "*hufar*". *Köla* (Helsingl.), "då wallhjon locka och sjunga för boskap". Isl. *korra*, sjunga för barn.

Kossa! (allm.) = liten ko! pl. (Vestm.) *Kos-sur*, *Kossuna*. "*Kosa*" (Sv. Fornsv.) höres väl aldrig. — Vanliga kolockningen i Vestm., Nerike och Söderm. är: "*Ko Kossuna mina kom!*" — Isl. *Kusa* (qviga) hör knapt hit.

Ko-syta! lockningsord till kor (= Ko-söta! Söta ko!(?)). Se: *Syta*.

Krytyr (Ö. D.), *krütur* (V. D.), *kräk* (flerst.), *kritär* (Vestm.), *krak* (N. Helsingl.) = kreatur. Hels.: getter och får.

Kräk. Se: *krytyr*.

Ku, *kyr* = ko; pl. *kuner*, *kyner* (och *kyenner*). Tillhör de flesta norra orter. Isl. *Ku*, *Kyr*.

Kuja = ropa i vallskog. Ordet kan vara bildadt af *Ku* (Isl. *Kú*) = ko, således *kuja* = blåsa en Ko-låt; eller ock blott af ljudet *ku!* = en tutning i horn, liksom man för att skrämman barn ropar, *bu!* hvaraf verbet *bua*, *bua någon*. Ett annat Dalord: *kula* bet. ropa högt i skog med rösten, eller med horn (= *Kuluann* = kul-horn), isynnerhet till boskapen. S. 42.

Ku-tek = Ko-låt, sång för korna (Jfr. Schweiz. *Kuh-reigen*); af *Ku*, Isl. *Kú* l. *Kyr* = ko, samt *Lek*, Isl. *Laikr* = lek, spel, musik; deraf *Hörpu-leikari* = harpo-lekare, harpospelare. — *Lek en lek för mig!* (Sv. Folkw. 3. 50) = sjung en sång för mig! I Norrige har ordet till och med öfvergått till betydelsen af sjelfva det musikalsika instrumentet; *Stræge-leeg*, *Lango-leeg* = den långa Norska bondefiolen. S. 41.

Käck (Isl. *kiækr*?), modig, manhaftig; strenuus. Thres förmodan, att ordet härfluter af *queck*,

quick, vividus, alacer, vinner stöd deraf, att ordet *käckt*, i åtskilliga Dalsocknar, just bemärker: lifligt, muntert, nöjsamt, hvilken betydelse ordet ock har på detta stället (sid. 42).

Köuk' (Jemtl.) = ropa i vallskog, hojta. Sages om flickor. Gossarna *hufa*. Ilres *kökå* finnes icke i Jemtscan, der infinitiverna aldrig slutas på a eller annan vocal. — *Köuk* at *kynnom* (läs *tjynnom*) = ropa åt korna (då de äro närvarande); *Köuk* ätt *kynnom* = ropa efter korna (då de äro frånvarande).

"*Lekete, leketete! kuner ä jänä!*" (pro *jene*) = leken, leken! korna äro här! — *Lekete* är 2 pers. pl. imperat., som på Eldfaldsmål heter *leikið-ð* = leken! I! spelen på horn, varen glade, leken! — *Kuner* = korna, pl. af Rättv. *Ku.* — *A* = äro. — *Jänä* (Rättv.) = här skulle skrivas *hjänä* af Isl. *Hjer* och *Hjerna*.

Lema (Isl. att *lemia*) = slå, verberare.

Lindakulle, namn på ett ställe (kulle?), som ej kan till läget bestämmas, då okänt är, hvest visan, der ordet förekommer är upptecknad.

Lisse-ko = lilla ko! eller: liten ko! (allm.).

Lulla = vaggas; eg. sjunga vid vaggan. S. 14.

Lur (Isl. *Lúdr*), ett i vallskogen mycket vanligt blåsinstrument af två urhålkade trädspjolar, sammanhållna medelst omlindadt näver. Luren eller ludren omtalas ofta i fornhandlingar, merändels såsom ett krigs- och högtids-instrument. Jfr. Runa 1844, s. 79. — Luren är vanligen 2 alnar lång. Kallas (i Jemtl.) äfven Långluren.

Läsbua (West. Dal.). Ordet utmärker tiden då allmogen med boskapen flyttar till fåbodarna.

Låla, lålla (s. 19) (Dalsl. och Werm.) sjunga eller hojta (i skog); dock merändels det förra. Isl. *lalla*. Sv. *lalla*, *lulla* = sjunga smått. Liktydigt med V. G. *johika* = småsjunga. I Werm. lärar man äfven få höra: *tola*, *lohla*.

Låt = melodi, ton, sång (utan ord). Ordet *Låt* (uti ifrågavarande bemärkelse) tillhör blott norra Sverige, isynnerhet Dalarna, Jemtl. m. fl. der det bemärker både spel och sång, och således fullkomligt motsvarar fremmande ordet *melodi*. Sålunda finnes: *Tiggars-låt* (en bröllopsång i Leksand, då insamling göres åt brudgum och brud); *Gång-låt* (March, utförd på säckpipa, fiol el. dyl.); *Geta-låt*, Jemtl. *Geit-låt* (vall-sång för getter); *Horn-låt* (melodi för vallhorn); *Bruda-låt*, Jemtl. *Brü'r-låt* o. s. v. — Af *ljuda*; *ljud*, Isl. *Hliöd*.

Lälla (rättare än *lalla* (sid. 24)) = sjunga smått. Sannolikt beslägtadt med: *låla*. Se detta ord.

"*Lösa o!*" (släppa wall; släppa boskap på bete (Elfsb.). Talesättet afser boskapets *lösning* ur klafven, för att släppas *vall* (ol). Om *Ol* se detta ord.

Lös-fä (= löst fä), ett i vallskog bortkommet boskap. Isl. *Laus* = lös, solutus, laxus; *Fé* = boskap, isynnerhet får. S. 42. o. s. v.

Löt (Isl. *hlutr*, af *hliota*, fä, erhålla), ursprungl. *lott*, stycke, jordstycke; isynnerhet skogs- eller betesmark. *Hiorda-lö* (Upl. L.) = betesmark. S. 23, m. fl.

Mellanskifte kallas i Helsingland den tid, eller det skede, från medlet och till slutet af Juli månad, då boskapen jätes ved Bolandet. Se *Sirskifte*.

Molika (ko-namn) utmärker en ko, som är (till färgen) sin *moder* lik. Westm.

Myrtassar (eller rättare: Myr-tassar) kallas i Westm. o. fl. ett slag af björnar, hvilka enligt allmogens tro icke växa. Deraf ock namnet Jemtl. *Myr-tussar*.

Mångås (Norrländskt ko-namn). *Gås* kallas i Norrl. den på hel eller half kaka bröd laggd klick af smör, som utdelas åt tjenstefolk. "Till önskning af myckenhet till sådana *Gåsar* (smör-klickar), synes thiet komma, att the bruka kalla sina kor så mycket på *gås*, såsom *Sön-gås*, *Mångås*, och så veckan igenom".

Måra, i *måra* = i morgon.

Mävanning kallas i Westergötland en års-gammal kalf, som första gången *vänjes* att gå med boskapen i bet. I Roslagen: en oxe eller qviga, som första året följer får i vall.

Oll, *Oll*, uttal i Skåne, Småland, Westerg., Dalarna o. s. v., af *Wall* (Isl. *Völtr*) = betesmark. Se: *Vall*.

Oll-here, *Oll-he* (Småland, Vesterg.) = vallherde, vallgosse. Se *Oll*.

Pekkos, ett gårdsnamn. *Pekkos Anna* = Anna, med gårdsnamnet *Pekkos*. S. 42.

Pilla = plocka, peta.

Quickhorn l. *Qveckhorn* kallas ett vallhorn, hvilket är gjort af ett horn, som fallit af ett levande (quickt) kreatur, under stängning. Dess ljud tros hafva en underbar verkan, helst om hornet vid stängningen blifvit upptaget innan det hunnit så nedfalla, att det vidrört jorden.

Ringelands-kolle, en kulle, belägen på ägorna till Ringelanda i Rölunda socken, Vedbo härad och Dalsland. S. 15.

Rounsa (Bohusl.) svänga omkring, gunga. Isl. *runsa* = vanka omkring, dispalari. S. 33.

Rounse-stång = gung-stång, gunga. S. 33.

Rull (Isl. *raul*) = sång, cantio suppressa (sid. 14).

Rulla, Isl. *raul*, = småsjunga, cantillare. S. 14.

Ränne-here, Renne-here (Skåne, Bleking) = eg. Springherde. Se *Föret*.

Ränne-tyne (Blekinge) (= springtjenare), en legd person, som hjälper färherden att vakta faren. *Tynne* = tjeneare.

Saud-reki = färherde. (Th. Saga). Se: *Sö*. Isl. *Reki*, pådrifvare. Ordet motsvaras af Isl. *Sauda-madr*.

Siell-ko (Wenjan) = Skäll-ko (sid. 7). Se detta ord.

Sir-skifte. I Helsingland måste, i anseende till svagt bete, beteställen trenne gångor under sommaren ombytas. Dessa ymsningar af boskapens beteställen, än på Bolandet, än på Fåbodevallen, kallas *Skiften*; och det sednaste af Skiftena (vanligen från början af Augusti må-

nad till Michaeli) benämnes *Sirskiftet* = sedanare skiftet; af (Hels.) *sir*, *sider* = sen, sedanare.

Skrabba = hangla, hängla sig fram. "Dä' skrabbar ääiv," svaras (i N. Vestm.) på fråga: hur mår du? — Se: *Skrabbu'*. S. 21.

Skrabbu'(g); "skrabba", vn. = vara dålig; både adj. *Skrabbugur* och verb. *skrabba sig fram* finnas i Gotl., äfven i Jemt. *Skrabbig*, *skrabba*. Ordet torde komma af det Isl. *Skrafva*. *Skrafva* frambringa det ljud, som höres, när torra saker skrapa mot hvarandra, t. ex. hyfvelspån, torra ben = prassla el. dyl.; deraf: *skraf-purr*, adj. = prassel-torr; skabbig (skral) säges om gamla personer, som äro så torra, att det liks. skramlar uti dem. S. 21.

Skälla (subst.) = klocka, pingla (nola, tintinabulum), som hänges på kreatur, då de gå i vallskog; Ko-skälla, Get-skälla, Får-skälla. Dessa äro till både storlek och skapnad olika. Isl. och fornsv. *Skella*.

Skäll-ko, kallas den ko i hjorden, som bär skällan (Se: Skälla). Till Skällko väljer bondgumman alltid den af sina kor, som hon vet vara mest sälig och älsken.

Skärfven = skarfen, öppningen mellan tvenne moln på himmelen. "*Sola skiner i skärfven*" säges, då solen, efter att hafva varit dold bakom moln, framglintar mellan desamma. S. 14.

Slaga-saudur (forunord.) kallas det bästa får i hjorden, som vid slättertidens slut *slagtades* till välfägnad åt husfolket. Ol. Saga.

Slagtare. Detta Nordvestm. namn utmärker ett mycket rofigt slag af Björnar. De äro till färgen blacka.

Sleke kallas en hård mjöldeg, som begagnas till lockmat m. m. åt boskap. Den beredes på flerfaldiga sätt; och ingår deri ofta salt, tjära och åtskilliga örter, såsom Getrops (Ledum palustre), Getrofvä och Getmat (Onoclea struthiopteris), hvilka häräf äfven hafva sina namn. Hufvudbeständsdelen är ibland blålära. — Af *sleka*, Isl. sleiki = lambere.

Sleke-hvita; getnamn, som af allmogens förklaras med: den hvita geten, som lätt lockas med *sleke*.

Sleke-skräppa, *sleke-taska* kallas i Helsingl. en pung, hvari vallhjonet förvarar sleket. Jemt. *Sleik-taska*.

Slatju-kuppa (rättare: *Slakjs-kupp*; uttalas: Slatjs-kupp.) (Ö. D.) = Sleke-kopp, en liten rund skål af trä, som vallhjonet bär vid sidan, innehållande Sleke. (Se detta ord). *Kuppa*, Isl. Kupa = kopp.

Små-söa = små-fären (här: fären små!); äfven: små-boskapen. Se: Sö.

Sofvahaln, ett digtadt namn, hvarmed vallhjonens första *hviloställe*. Rättv.: "*Sofva-hól*". — *Hol* (D. Tuna) = skogsbacke. Malung. dets. — *Öl* (Arborel. C. L. L. D.) = högd, håll. — Kanske dets. som *Vall* (se *Ol*, *Oll*); här: *Sofva-vallen*(?). S. 43.

Spåla-pipa (Jemt.), ett blåsinstrument af videbark, eller svarfvadt trä, med 6 fingerhål; anblåses i ena ändan. Derpå blåses visor, stund-

dom polskor — mest af vallgossar, då de gå åt fäbodarna. Björnen tycker mycket om Spålapipan, likasom (i Hels.) Fingerhornet, men skyr Lur'n l. Långlur'n.

Stall (sid. 17). Detta ord hade i äldre tider, och ännu i förra århundradet, betydelsen (bland annat) af rum för *kreatur i allmänhet*. Sålunda omtalas *Gete-stall*, *Fåra-stall* o. s. v. Isl. *Getarhus* öfversattes ännu af Verelius med Getestall, och "Getstall" i Vesterg. omtalas af Linné. — Isl. *Stallr* = stabulum, præcepe.

Stinn = öfverfull (spänd) af intagen föda. Westm.: *stinnder*, eller närmare uttalet: *stindr*. — Isl. *stinnr* = styf, stark. Færö: *stin*. S. 17.

Straut (strut) = Vallhorn. Dal.

Sträng = rad af sammanräfsadt hö på en äng. Lägga i sträng = sammanräfsa hö i sträng; Skåne: *stränga*. Vestm.: *stränga upp*. S. 25.

Stura, säges (i Vestm.) om boskap, då den *undersamt* blänger med ögonen hit och dit. Jemt. *stära*.

Stärs, *Störs* (äfven *Skåle*) = fäbstuga (eg. Stekarhus). Isl. *Skáli*, hus.

Svane-get, namn på get, afseende den hvitglänsande färgen.

Sväng (Isl. *svángur*) = tom, hungrig, jejunus. Westm. svänger, sväng. S. 31.

Syta! är (i Vesterg.) ett ord, hvarmed vallhjonens locka boskap. Man har gissat, att ordet är slägt med *Söd* = boskap. Se: Ko-syta.

Säter, *Sättrar*, kallas i några Svenska bergsbygdar aflägsnare betesmarker, hvilka endast sommartid besökas. Isl. *Sætrur*. Westm. (der eg. *Säter* icke finnes men åtskilligstället skogsängar med det namnet) likaledes: *Sättrar*. Ihre omtalar att vstra delen af Wermland bär detta namn, förmodligen af derstädes befintliga Sättrar. I Norige äro Sättrar mycket allmänna.

Sö, pl. *Söar*, *Söer* (Dalarna) = får. Isl. *Saudr* (af *siösa*, (imperf. sauð) = sjuda). — Fornsv. *Saud* (S. Olofs Saga). — Olika uttal af ordet äro: *Saun*, *Sönn*, *Sänn* (Jemt.); *Sö* (Werm. och Westerg.); *Södran* och *Södren* (= boskapen) (Upland); *Söar* och *Söer* (Dalarna (Wenjan och Tana)). — Bemärker väl egentligen *Får*, men äfven *Får och Getter*, samt somligstädes *Svin* (Ordets slägtenskap med *Sö* = suga, har förföret af några antagits), ja, till och med *Boskap i allmänhet*. — På Færöarna säger man: *savna Söjd* = samla en spridd Får-skock. — *Sör-gap* (Östg. L.) (= får-gap) = öppning, håll genom gärdsgården för småboskapen. Märkligt, att detta eljest utgångna ord ännu är i en trakt af Östergötland gängse. — Äfven *Sör-gata* (= fårgata eller fågata) omtalas i gamla Läger. — *Sömothkadags* bemärker i Westergötland tiden (Klockan sex eller sju), då fären mjölkas. *Molka*, Isl. miólka, = mjölka.

Tjyel, *tjölén* (Dal.), tjölsoogar, aflägsnare skogsängar, Jemt.: *Tjälén* = vildmark. Herjeådalens: *Kjöhlmark* ("qvod longo et penetrabili frigore damnata sit terra". Unæus, Herd. p. 13).

Tjokan

Tjökän (Ångermanl.) = getter och och får.

Tulla (Werml. *Töla*), "*tulla wall*" (Westerg.) = sjunga, blåsa i vallhorn, "*qväda i vallskog*" ll. *tülka* = locka, allicere.

Tuppuna (s. 31), ett smeknamn på getter. Likaledes namn på blommor och hvarjehanda älskligt.

Tussa (allm.) = drifva, valla. Sid. 24.

Tuta = blåsa i horn, vallhorn. Guldbrandsd. i Norrige: *stute*.

Tüll, uttal i Dalarna, delar af Westm. och vestra Söderm. af *Tall*, Isl. *þöll*, *pälla*, Pinus sylvestris. Sid. 28.

Ut-nestning (Skåne, Blek. o. s. v.) = lön, aflöning (isynnerhet i mat), matsäck. Werml. *Nistning*. Fornsv. och Isl. *Nesti*. — *Nista*, v. (V. D.), laga till matsäck. Se Föret.

Vallgut (Boh. L.) = vallgosse.

Anm. Det feta l (**l**), som i ofvanst. Ordförkl. förekommer, utmärker allmogens breda eller tjocka uttal af bokstafven.

Walligan-hin (s. 18); ett besvärjelsettryck. *Wal* har många betydelser: död, lik, olycka o. s. v.; hos folket i allmänhet: *det som är uppkommet genom trolldom; förtrolladt*. — *Hin walle* = den döde (eg. den fruktansvärde döde, som kan återgå). — *Tvi valle!* o. s. v.

Wall, fornsv. *Vallr* (Upl. L.), Isl. *Föllr*, betes-mark, fåvall, fåbodevall.

Walle; *gå valle* = gå i vall, vallskog; valla.

Wia = videt; af *Vide*, Salix. Isl. *Viðir*. Goth. *Vüida*. Fåvö: *Vüidi*. Westm. *Viäda* (vigten på i). Sid. 23.

Wippa (s. 17) = något löst, lätt, rörligt. Isl. *Wippa* = svängning; *Vipr* = småting.

Wissvass; Stryk, pisk. Ordet är bildadt efter ljudet. Sid. 24.

Öfvenda-full = öfverfull; eg.: *full öfver änd*, utöfver omfånget. Här ett öfverdriftsord (hyperb.). Sid. 31.

Efterskrift av Märta Ramsten

Svenska vallvisor och hornlåtar med norska artförändringar

utkom 1846 på J. L. Brudins förlag i Stockholm. Till sin gode vän och medhjälpare i Uppsala, Oscar Meijerberg, skrev Dybeck i maj samma år:

"Visorna utkomma i Pingsthelgen. De äro, utom artförändringarna, 35 samt Hornlåtarna 15. Företalet måste jag, näst före dess tryckning, mycket afkorta. Det skulle eljest upptagit visst 4 tryckta ark, hvilket t. ex. Tit. Bergstedt i Upsala mycket illa upptagit; jag säger i alla fall: melodier finnas i den lilla boken, som äro gudomliga." (25.5.1846)

Av Dybecks brevväxling med Meijerberg framgår också att han genast efter publiceringen börjar planera utgivandet av en större samling vallvisor.

"Jag är sinnad att af samtliga vallvisorna göra en del, varigenom jag blir i tillfälle att rätta åtskilligt i det utkomna häftet, som sålunda äfven kommer att inflyta i det nya, samt att allmångöra förordet i hela dess vidd. Sålunda vill jag framge i ljuset en nästan fullständig samling af Svenska Wallvisor i ett band. Men Du må tro att jag föresatt mig att härvid tillvägagå med en fullkomligt pedantisk noggrannhet och utförlighet, så att ingen utkommen bok skall i detta hänseende stå framför min." (24.9.1846)

Dybecks vittgående publiceringsplaner gick om intet, men han fortsatte ändå att samla in ett stort material från vårt lands fäbodistrikten. Bl. a. företog han själv en längre upp-
teckningsresa i Dalarna 1851. Delar av detta material publicerades vid skilda tillfällen i hans tidskriftsserie Runa.

Richard Dybeck föddes 1811 i Odensvi, Västmanland, där hans far var präst. Efter avslutad skolgång fortsatte han sina studier vid universitetet i Uppsala, där han avlade hovrättsexamen 1834. Dybeck tjänstgjorde sedan först vid Svea hovrätt och därefter vid rådhusrätten i Eskilstuna fram till 1841. Men då hade han fått nog. Han lämnade juristbanan, bosatte sig i Stockholm och blev "fornforskare" på heltid under sin återstående levnad. Han var mycket klen och sjuklig, men inte ens ett slaganfall, som gjorde hans högerarm obrukbar, kunde hindra honom att med oförminskad entusiasm fortsätta sitt antikvariska arbete. Han avled 1877.

Redan under sin uppväxttid var Dybeck svärmiskt intresserad av naturen och fornlämnningarna i sin hembygd. När han kom till Uppsala träffade han likasinnade. Störst betydelse för hans utveckling på det antikvariska forskningsfältet hade hans vänskap med studiekamraten Carl Sève (1812—1876), sedermera professor i nordiska språk. De båda vännerna korresponderade flitigt under hela sin levnad och Dybeck fick många goda råd av Sève inför publiceringen av sitt material i Runa. Det är också Sève som hjälpt Dybeck med den "Förklaring öfver ovanligare ord och talesätt" som finns med i Svenska vallvisor och hornlåtar (sid. 45—49).

Vid bedömningen av melodimaterialets värde och pålitlighet är vi helt utlämnade till de olika upptecknarnas musikaliska kunskaper och omdöme och deras inställning till materialet. Professor Carl-Allan Moberg har i en uppsats "Richard Dybeck och folkmusiken" (Arv 1948) granskat Dybecks folkmusikaliska insamlingsarbete ur just denna aspekt. Flera av Dybecks medarbetare — framför allt de ovan nämnda — får ett gott betyg av Moberg. När det gäller Dybeck själv är eftervärlden ganska enig i sitt omdöme. Han var en medelmåttig amatör på det musikaliska området men en noggrann upptecknare.

"Med yttersta sorgfällighet har jag vid uppteckningen af qväderna tillvägagått. Icke ett enda ord är på något ställe tillagdt, förändradt eller utlemnad; icke en enda ton förvrängd." (Svenska vallvisor och hornlåtar, sid. VIII.)

Att han var medveten om svårigheterna att i notbild försöka återge lockropen och vallåtarna som de utfördes framgår av följande uttalande:

"Men hvad skall jag väl säga om föredraget m. m. af dessa sånguttryck? Jo, det åtminstone, att detta minst af allt kan på papper fullt uttryckas, man må använda alla möjliga medel, som stå till buds." (Svenska vallvisor och hornlåtar, sid. VIII.)

I jämförelse med många av hans kolleger på 1800-talet var Dybeck en relativt modern folkmusikforskare på så sätt att han inte nöjde sig med att samla in enbart melodier och texter utan var noggrann med att också få med proveniensuppgifter och traditionsmaterial omkring musiken. Detta kan väl delvis tillskrivas hans mångsidighet som samlare — han ägnade ju lika stort intresse åt fornminnen och växter som åt folkmusik, folktro, seder och bruk.

Dybeck insåg också vikten av att samla och publicera varianter — eller "artförändringar" som han själv uttrycker det — av visorna och låtarna. Han ville visa att någon fast och slutgiltig form inte finns i det folkmusikaliska materialet utan att folkmusiken lever och förändras med människorna precis som deras språk. Kanske var han här också påverkad av gode vännen och dialektforskaren Carl Säve. Dybeck hade också tillgång till några norska samlingar med folkmusik och försummade inte att peka på många gemensamma drag i de båda ländernas folkmusikaliska tradition.

Nu så här 130 år efteråt är det märkligt att kunna konstatera att nästan hälften av vallvisorna och ett par av hornlåtarna fortfarande lever kvar i bygderna och finns dokumenterade bland Sveriges Radios och Svenskt visarkivs inspelningar. Ett par av dem kan t. o. m. avlyssnas på grammfonskiva.

Tack vare ekonomiskt bidrag från Vitterhetsakademien kunde Dybeck bedriva sin antikvariska verksamhet i form av uppteckningsresor i olika delar av landet, publikationer (bl. a. Runa) och de s. k. aftonunderhållningarna med nordisk folkmusik. I dessa aftonunderhållningar ville Dybeck presentera folkets musik — lämpligt arrangerad, för all del — för den stockholmska konsertpubliken. De 12 å 13 aftonunderhållningar som hölls från 1844 och framåt drog sammanlagt ca 10.000 besökare och fick stor betydelse för det officiella musiklivets accepterande av folkmusiken i romantisk anda.

Uppteckningsarbetet

"Råmaterialet" till Svenska vallvisor och hornlåtar finns i Vitterhetsakademiens antikvarisk-topografiska arkiv (Dybeck, Folklore II) och där kan man också i flera fall avläsa vem som gjort de olika uppteckningarna. Dybeck hade nämligen ett femtiotal medarbetare runt om i landet som då och då försåg honom med folkmusikaliskt material från sina resp. landsändar.

I förordet avtackar Dybeck sin vän *Oscar Meijerberg* samt *Johan Bärsell* för deras bidrag. Flera uppteckningar från södra Dalarna och Uppland har lämnats av *Carl Söderström*. Ett par vallvisor har upptecknats i Lima av *Lorenz Restadius*, prästson från Västerdalarna, och i Södermanland av fröken *Rosa Wretman* (som gått till eftervärlden genom att hon också tecknade upp den melodi som Dybeck sedan presenterade vid en av sina aftonunderhållningar med texten "Du gamla du friska" och som senare blev vår nationalsång).

Oscar Meijerberg (1820—1849) var född och uppvuxen i Rödöns socken i Jämtland, blev fil. mag. i Uppsala 1848 och var där också en uppskattad ledare för Allmänna Sängen. Meijerberg och Dybeck korresponderade flitigt (deras korrespondens finns utgiven i Jämtlands Biblioteks Årsskrift 1944: Brev från Richard Dybeck till Oscar Meijerberg) och Dybeck fick många bidrag av Meijerberg till sina publikationer och musikafn. Inledningen till Svenska vallvisor och hornlåtar med titeln "En blick i Vallsko-gen" bygger till stor del på uppgifter som Meijerberg på Dybecks begäran skrev ned 1846 under rubriken "Strödda anteckningar om 'Herdelifwet' i Jemtland".

Johan Bärsell (1798—1867) var klockarpräst och skolmästare i Rättvik från 1843 och blev komminister där 1855. I kapitlet Hornlåtar i föreliggande utgåva har han bidragit med sju hornlåtar som han upptecknat i Rättvik och angränsande områden (nr 1, 6—7, 9—12).

Carl Söderström f. 1814 i Husby socken, södra Dalarna, utexaminerades från Musikaliska Akademien 1835 och blev 1838 organist och kantor i Vendels församling i norra Uppland. Han har upptecknat flertalet av de vallvisor och hornlåtar från södra Dalarna och Uppland som ingår i Svenska vallvisor och hornlåtar.

Följande anteckningar finns införda i Dybecks eget exemplar av Svenska vallvisor och hornlåtar (förutom smärre rättelser av tryckfel, språkbehandling osv.):

Sid VI rad 14 barjån	[skall vara] bärjan el. bärjomm
rad 16 värin	värjn
rad 17 hjähtans	hjä/tans
rad 18 fåhljan	få/Jan
	(allt enl. Meyerb.)
sid 1 nr 1	Äfven känd i Elfdalen af Dalarna.
4/3 1848
sid 5 2:a notex.	Denna uppteckning (dens. som Afzelii
sid. 7) är gjord af Ling, men hvar?
[skall vara] flickan
sid 11 rad 1 samt	Upt. af Dbk. — en annan af prost
sid 18 nr 9	Hardins dotter
sid 20 nr 10	Upt. af Dbk efter sång af "Fäbo-Kari"
sid 20 nr 11	Upt. af Länsm. Christ. Forssberg
sid 22 ex. fr. Hättebygden	Upt. 1845 af Dbk.
ex. fr. Bergsbygden	Upt. 1845 af Dbk.
sid 23 nr 15	Jfr skogsstränderna vid Långsjön i
Södertörn.
Gick jag up på Lulleberg
Der lulla jag så gerna
Då tappa jag skällkossan min
skällkossa hette Stjerna;
Linden ba' med sitt' och hvila
Aspen ba' mej spring' och kila
Björka lofva mej qvist-qvast-
om kvälla, jag kom hem,
fick mor i en ellebrand,
slog mig öfver högra hand
Satte jag åv ut
med min näfvertut,
Ut åt skoga. —
— Upt. af Dbk 20/4 48
sid 24—25 Jag gick mig . . .	Upt. o meddelad af Erik Dahlgren
i Åmål
sista sidan (opag.):	
variant till vallvisa nr 2	Margareta En.
fr. Rammo by i Alfta Sn Helsingland
Sulleri tu
Skällkoan binnan de,
Storoxan stikkan de,
Skälmar i skogen.
Tar en liten Kersti
Långt bort i skogen.